

Narancsik Gabriella

Sors és mítosz

Kerényi Károly kapcsolata Szondi Lipóttal és C. G. Junggal a 30-as és 40-es években¹

„Vajon amikor a hatalmas fal készül összeomlani, ültetgessük-e a fal tövébe továbbra is árvácskáinkat?”²

Kerényi Károly (1897-1973)³ a magyar tudományos élet rendhagyó alakja, korának kiemelkedő klasszika-filológus vallástörténésze, vagy miként levelezőtársa, Thomas Mann elkeresztelte, mítoszkutatója volt. Húsz évesen debütált az antik regényről írt dolgozatával, mellyel nemzetközi elismerést aratott, és mindjárt a szaktudománya élvonalába került. 1926-ban magántanári kinevezést kapott a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre, megválasztották a Philológiai Társaság titkárának és az *Egyetemes Philológiai Közlöny* szerkesztőjének. Felfelé ívelő karrierjét tette kockára, amikor 1930-ban a Társaság közgyűlésén nyíltan felszólalt az egyre inkább sovinsztanacionalista irányt vett kultúrpolitika „magyar szempontú” klasszika-filológia programjával szemben. Szembehelyezkedése következményeként 1934-ben a pécsi,

---

¹ A cikk megírásához nyújtott nagylelkű segítségükért köszönetemet fejezem ki Illyés Máriának, Kiss Enikő Csillának, Paneth Gábornak és Valerio Severinonak.

² Kerényi Károly költői kérdése Devecseri Gáborhoz, amikor a 30-as évek végén Kerényi görög-római szerzőket közreadó sorozata, a *Kétnyelvű klasszikusok* újabb kötetét tervezik (Devecseri, 1981, 352.).

³ Kerényi Károly munkásságával kapcsolatban lásd bővebben Szilágyi (1999, 1982); Lackó (1996).

majd 1940-ben a szegedi egyetemre⁴ száműzték, ahol már a tudományos kutatás feltételei is hiányoztak (Mann és Kerényi, 1989). 1943-ban Svájcba költözik, haláláig ott él.

Kerényi érdeklődési köre mindig is túlmutatott a szűkebb szakterülete határain. Szellemi kapcsolatokat keresett – ahogy erre Lackó rámutatott – elsősorban a nonkonformista gondolkodókkal, művészekkel és irodalmárokkal (Lackó, 1996). Karizmatikus tanár, műhelyteremtő alkat volt, aki köré a 30-as években olyan széles tanítványi-baráti kör szerveződött, mely átívelt a magyar kulturális és közélet különböző platformjain álló társaságokon.⁵ Emellett nagy levelezőként, többek között kapcsolatban állt Thomas Mann-nal és Herman Hessével. Tanulmányunk tárgya, több évtizedes barátsága Szondi Lipóttal és C. G. Junggal, a kultúrtörténet egyik jelentős, ámbar kevésbé ismert fejezete.

A Stemma-társaság és a Szondi-kör

„A fiatal tanár szokatlan hangon beszélt, egész másképp, nem hidegen és távolságtartással, ahogy általában a professzorok szoktak. Az órája bizonyos értelemben fellépés volt, úgy, mint egy koncertező előadóművésze, vagy egy színésze, de valóban lelkes volt, a szó legjobb értelmében, és közönségének közvetítette is ezt a lelkesedést. Úgy tűnt, hogy alkalomról alkalomra fedezi fel a görög vallást, és ez mindenki felfedezése lett, a „vallás” – ahogy a fogalmat megszoktuk, és amely oly ellenszenves volt – soha nem sejtett dimenziót kapott. Kerényi azért is tett mindenkire nagy hatást, mert egy *élő* embernek látszott, megélt kultúrával. Miközben a görög vallásról beszélt, olyan írókat idézett, mint D. H. Lawrence, Thomas Mann és mások. És az is hatott, hogy a tanítványokkal nem tartott távolságot, hanem összetetegeződött a leghűségesebbekkel, akik a keresztneven szólították.” (Brelich, 2016, 95.)

---

⁴ Kerényi 1934-től a Pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetemen a klasszika-filológia nyilvános rendkívüli, 1936-tól nyilvános rendes tanára. 1940-1943-ig Szegedi M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetemen professzora.

⁵ Az ókortudós tanítványain kívül szűkebb baráti körének tagja volt a Babits *Nyugat*-jában is publikáló Szerb Antal, Németh László, Devecseri Gábor, Gulyás Pál, Hamvas Béla. Tágabb szellemi köréhez tartozott a művészetfilozófus Fülepp Lajos, a zenetörténész Szabolcsi Bence, az író Cs. Szabó László és a kultúrfilozófus Prohászka Lajos, aki többek között az *Atheneum* szerkesztője volt. Baráti kapcsolatban állt a Columbia Egyetemen tanító Tolnay Károly művésztörténésszel és az 1919-es emigrációhoz tartozó Szilasi Vilmos filozófussal, aki a háború után Heidegger volt tanszékét vezeti a Freiburgi Egyetemen (Albert Ludwig Egyetem), hogy csak a legfontosabb kapcsolatait említsük.

A fenti portrét Brelich Angelo, a Római Egyetem⁶ vallástörténeti tanszékének majdani vezetője rajzolta Kerényiről visszaemlékezéseiben. Az idézet Kerényi legendás péntek esti előadásainak a hangulatát eleveníti fel, melyeket magántanárként vidéki száműzetése idején is megtarthatott a pesti egyetem második emeleti 13-as termében, sokaknak valóságos szellemi menedéket nyújtva az egyre nyomasztóbb szellemi és politikai légkörben (Devecseri, 1981). Nagy népszerűségét annak köszönhette, hogy a vallástörténeti témákat a legújabb tudományos módszerekre támaszkodva, irodalmi, filozófiai, pszichológiai szempontokat is bevonva, a mai ember egzisztenciája szemszögéből közelítette meg. Aktuális kérdéseket vetett fel, „abban a tudatban, hogy az ókortudománynak van rájuk válaszolni valója”, írja Kerényi tanítványa, Szilágyi János György (Szilágyi, 1982, 249.).

A maga részéről „egzisztencialista tudománynak”⁷ tekintette az ókortudományt, vagyis az „antik emberi lét tudományának”, mellyel foglalkozni azért érdemes, mert a mai ember önmegértéséhez járulhat hozzá (Kerényi, 1934, 160.). „A szerzőnek meggyőződése – írta 1937-ben –, hogy a klasszikus ókortudomány minden új fokán, melyet a szellemtudományok általános fejlődése során idővel elért, képes az ókor egy új oldalát megvilágítani, és éppen ezáltal a nyugati emberiségnek ebből a kimeríthetetlen kincsestárából a maga számára valami fontosat és újat előhozni.” (idézi Szilágyi, 1982, 249.)

„Bundás” előadásai, ahogy népszerűségére utalva akkoriban nevezték, a görög-latin szakos hallgatókon kívül az egyetemen kívüli intellektüeleket is vonzotta, beleértve a városból bundában érkező hölgyeket (Devecseri, 1981, 328.; Kerényi Magda közlése in: Ramshorn-Bircsák, 2003, 249.). „Aki az ő vallástörténetet, ókori irodalmat és jelenkori életet a költészet varázsával összekötő, mindig friss, mindig izgalmas mondandójú kollégiumát akár egy fél éven át is hallgatta, az annak a

---

⁶ Università degli Studi di Roma “La Sapienza”

⁷ Kerényi feltehetően Jaspers nyomán használta az „egzisztencialista” kifejezést, akire 1934-es írásában hivatkozik is (Kerényi, 1934, 157.). Továbbá a Husserllel és Heideggerrel 1919-óta közeli kapcsolatban álló Szilasi Vilmos külön felhívhatta a figyelmét a fenomenológiai megközelítésre, csakúgy Heidegger filozófiájára. Mindkét gondolatrendszer jelentős szerepet kapott Kerényi filozófiai orientációjában. Szilasi 1933 és 1947 között a Kerényi asconai otthonához közel eső Brissagóban élt, és egy ideig szoros szellemi kapcsolat volt közöttük.

tárgynak, a klasszika filológiának, amelyet foglyul ejteni áhított és vélt, végképp foglya maradt", írja Devecseri Gábor visszatekintve (Devecseri, 1981, 329.).⁸

A 30-as évek elején Kerényi és régészprofesszor kollégája, Alföldi András körül egy kis tanítványi csoport formálódott. A kizárólag Kerényi „adeptusaiból” álló ún. Stemma (Koszorú) társaság heti rendszerességgel, kedd esténként találkozott, és egy kisvendéglőben vagy Kerényi lakásán, „szerényen, egy liter bor mellett” olvasták és kommentálták az ókori szerzőket vagy egymás tudományos dolgozatait vitatták meg, vasárnap pedig a pilisi hegyekbe kirándultak (Brellich, 2016, 95.). A fiatal tudósokat alkotásra ihlető műhelyként működő Stemma tagjai között szinte mindenki megfordult, aki akkoriban egyetemi hallgatóként az ókortudomány, a régészet vagy a klasszika-filológia iránt érdeklődött. A kör állandó tagja volt az ókortudós Waldapfel Imre, Szilágyi János György, Kövendi Dénes, Lengyel Dénes, Brellich Angelo, Trencsényi-Waldapfel Imre és az egyiptológus Dobrovits Aladár. Emellett Kerényi személyes társaságába tartozott többek között Szerb Antal, Hamvas Béla, Devecseri Gábor, Petrolay Margit és a néprajzkutató Honti János, meg Dömötör Tekla is.⁹ Részben e társaságokból kerültek ki Kerényi kulturálisan jelentős, bár rövid életű *Sziget* lapjának a szerzői, ill. a görög-római auktorokat közreadó, hiánypótló *Kétnyelvű klasszikusok* sorozat fordítói (Dömötör, 1975).

A kör tagjaival kapcsolatban állt Jakobi Jolán¹⁰ is, aki 1938-tól Jung tanítványa és munkatársa volt. Egyik hazalátogatása alkalmával épp akkor kereste fel Kerényit,

---

⁸ Paneth Gábor, aki medikusként még hallotta Kerényi utolsó magyarországi előadását 1947-ben, úgy emlékszik vissza, hogy Kerényi, ahogy Szondi is, akkoriban divatos volt. A művelt pesti közönség olvasta Kerényit, és tudvalevő volt az is, hogy részben róla mintázta Szerb Antal az *Utas és holdvilág* Waldheim professzorát. (Paneth Gábor szóbeli közlése)

⁹ A fiatalabb Stemma tagok létrehozták az ún. szombati Társaságot, azaz találkozóikat szombatonként tartották valamelyikük lakásán. Ez a társaság a tagok élete végéig fennmaradt (Szilágyi, 2016). A körhöz tartozott többek között Devecseri Gábor, Dobrovits Aladár, Dömötör Tekla, Hajnal János, Huszár Klára, Karinthy Ferenc, Koffán Károly, Somlyó György, Szilágyi János György, Vajna Márta, Zolnay Vilmos, Örkény István, Kosztolányi Ádám, Rényi Alfréd. Ellátogatott hozzájuk Weöres Sándor, Tersánszky Józsi Jenő, Zelk Zoltán is. Mint Dömötör Tekla írja visszaemlékezéseiben, „alig volt olyan haladóbb irodalmi folyóirat, irodalmi társaság, írói csoportosulás, amelyhez valami módon ne kapcsolódtunk volna” (Dömötör, 1987, 88.). A Társaság életéről képet kaphatunk többek között Somlyó György *Árnyjáték* vagy Karinthy Ferenc *Szellemidézés* című kulseregényéből (Szilágyi, 2016; Dömötör, 1987).

¹⁰ Jakobi Andorné Székács Jolán (1890–1973) katolizált nagypolgári zsidó családból származott. Tizenkilenc évesen a sikeres ügyvéd, Jakobi Andor felesége lett. 1919-ben politikai okokból Bécsbe emigráltak. A házasság nem volt sikeres, a férj 1925-ben visszatért Magyarországra, míg Jakobi Bécsben maradt, ahol a *Kulturbund* (Kultúr szövetség) alelnökeként tevékenykedett. A *Kulturbund* művészeti, irodalmi és kulturális ismeretterjesztő társaság volt. Előadói között szerepelt például Bartók Béla is, akit Jakobi hívhatott meg, mert fő feladata éppen az előadások szervezése volt. Így került kapcsolatba Junggal is 1928-ban. Jakobi a Junggal való megismerkedés

amikor *Az isteni gyermek*¹¹ német fordításán dolgozott. Felismerve Jung és Kerényi szellemi rokonságát, elkérte a kéziratot, és megmutatta Jungnak, akinek azonnal megtetszett, és Kerényi kérésére egy pszichológiai kommentárt fűzött hozzá. Az 1940-ben megjelenő immár közös munkájukról Németh László írt a kritikát. Recenzióját így vezette be:

„A könyvet ketten írták. Kerényi Károly, szegedi egyetemi tanár, óorkutató, és a zürichi Jung professzor, a lélektan egyik legnagyobb és legismertebb élő tudósa. Mire állhatott össze ez a két ember, aki közül az egyiknek a közhit szerint másodrendű görög szövegeket kellene bogarászni; a másiknak meg betegek lelkéből különféle komplexumokat föltárni? A könyv címében hirdetett *Isteni gyermek* ugyancsak kitett magáért, ha ezeket összehordta.” Majd valamivel később: „A múlt század a lélektanban tudóskodott és amatőrködött. A történész épp úgy, mint a regényíró. A mi korunknak, azt hiszem az a bontakozó tudomány lesz az „ismeretelmélete”, mely Jungot és Kerényit is összehordta. Egyre többen érzik, amit Jung, hogy a mítoszok nem haltak és nem hallhattak meg bennünk; ha pedig nem haltak meg, gondozni és nevelni kell őket” (Németh, 1941, 22.).

A kötetet Thomas Mann is lelkesen üdvözölte. „*Az Isteni gyermek* eljutott hozzám. Végtelenül érdekes könyve – nem csoda hogy az érdekesség csodája jön létre, ha két ilyen mértékben beavatott együtt munkálkodik. Mulattatná Önt, ha látná, hogy példányomnak lapjai mennyire teli vannak jelölésekkel és aláhúzásokkal”, írja Kerényinek (Mann és Kerényi, 1988, 109.). Jung és Kerényi eme első közös vállalkozásával egy több évtizedes munkabarátság vette kezdetét.

Szintén a kiterjedt társasági kapcsolatokkal rendelkező, és a szellemi összecsengésekre láthatóan érzékeny Jakobi lesz az, aki Kerényit és Szondit is

---

hatására a Bécsi Egyetemen pszichológiai tanulmányokba kezdett, és 1938-ban doktori fokozatot szerzett. Szintén a Junggal szorosabbá váló kapcsolata járult hozzá ahhoz, hogy 1938-ban a zsidóüldözés elől Svájcban keresett menedéket, haláláig ott élt. Jung egyik legjelentősebb tanítványa lett, és fontos szerepet töltött be az analitikus pszichológia népszerűsítésében. Jolande Jacobi néven számos tudományos munka szerzője (lásd Bair, 2003). A magyar kultúra terjesztése svájci emigrációja idején is foglalkoztatta, Kerényi és Gulyás Pál közreműködésével például egy Ady-kötetet terveztek, ami végül nem valósult meg (Kerényi és Gulyás, 1989).

¹¹ *Az isteni gyermek* Kerénye talán egyik legszebb írása, akkor készült, amikor a felesége első gyermekükkel épp várandós volt. Devecseri Gábor mesélte, hogy miután meghallgatták Kerényi előadását a témáról, csak mentek azt utcán, és mindenütt terhes nőket véltek megpillantani (Komoróczy Géza szóbeli közlése).

összeismerteti. A Stemmához fogható színvonalas tudományos baráti társaság akkoriban Pesten talán csak Szondi Lipót köre volt. Szondi 1938-tól havonta egyszer szombat esténként tartotta a Kerényiéhez foghatóan népszerű szemináriumát Anker közeli lakásában, amin szűkebb tanítványi köre mellett a pesti intelligencia képviselői is rendszeresen feltűntek, többek között a pszichoanalitikusok, Hollós István, Bálint Mihály, Hermann Imre, Hermann Alice, Lévy Kata és Pető Endre (Benedek, 1992; Bürgi-Mayer, 1996). A két társaság között feltehetően volt átjárás, amire Jakobi személye is bizonyíték. Kerényi Magda visszaemlékezése szerint valamikor 1938 vagy 1939 tájékán a hazalátogató Jakobi részt vett Szondi lakásszemináriumán, s „ott jutott arra a véleményre, hogy Kerényi Károlynak és Szondinak meg kell ismerkedniük egymással”¹² (Bürgi-Mayer, 1996, 105.), s ennek szellemében el is vitte Kerényit a legközelebbi „nyitott ajtó” szemináriumra Szondiékhoz. Minden jel arra utal, hogy Jakobi ítélete helyes volt, mert Szondi és Kerényi között hamar bensőséges barátság fejlődött ki, sőt, Szondi megnyerte Kerényit a teszt-kísérleteknek is. Kerényi Magda is megemlíti Bürgi-Mayernek adott interjújában, hogy amikor 1940-ben Jakobi ismét meglátogatta őket, a férje „elragadtatva beszélt Szondiról” (Bürgi-Mayer, 1996, 105-106.). Ekkor már Kerényi az ajándékba kapott tesztet is használta, és a Stemma-tagokkal is felvették, mint arról Dömötör Tekla is említést tesz memoárjában (Dömötör, 1987). Úgy tűnik, hogy az ösztönprofilok gyűjtése akkoriban egyébként is valóságos társasági szórakozásnak számított a pesti értelmiségi körökben.

Kerényi valószínűleg baráti körének tagjait is összeismertette Szondival. Brelich Angelo, Kerényi legkedvesebb tanítványa például rendszeres vendég volt náluk a 40-es években. Kerényinek írt levelében többek között beszámolt arról, hogy miként analizálta Szondi visszaeső alkoholizmusa miatt:

„[...] időközben volt egy meglehetősen súlyos alkoholista visszaesésem s erről – mikor egyszer nála voltam, – említést tettem neki. Erre ő elhatározta, hogy kivizsgálja ennek az okait s attól kezdve hetenként háromszor fogadott, megcsinálta velem vagy tízszer a ’test’-et, kivallatott életem legkülönbözőbb dolgairól, megvizsgált stb. – s végül olyan ’diagnózist’

---

¹² Kerényi megismerkedésüket 1940-re teszi Fülep Lajosnak írt levelében (Fülep, 2001, 324.).

adott rólam (’önbüнкépletem’ kapcsán), amely először nem elégített ki, de aztán minél tovább gondolkoztam rajta, annál mélyebben meggyőződtem, s valahogy átalakította azóta egész önmagamról alkotott képemet. Ez nagyon jelentős esemény”.¹³

1945-ben, az akkor már Rómában élő Brelich, utólag értesülvén Szondiék sorsáról, akikről még úgy tudta, hogy „kelet felé mentek”, a következőket írja Kerényinek:

„Szondit utolsó budapesti tartózkodásom alatt annyira megszerettem, hogy rosszlesett volna minden őt érő kellemetlenség s az is, ha elvesztettük volna az érintkezési lehetőséget. Vele való kapcsolatomban részben egybevágott, részben hozzá is járult ahhoz a megtisztulási folyamathoz, amely 44 elején alkalmassá tett a fogság olyan elviselésére,¹⁴ amelyre bizonyosan nem lettem volna képes katona-periódusom züllöttségében.”^{15 16}

Kerényi és Szondi a 40-es években már rendszeresen találkozott, sőt családilag is összejártak. Kerényi gyakran felkereste őket, amikor óráit megtartani hetente felutazott Pestre, és egy alkalommal, a visszavonultan élő,¹⁷ már csak a tanítványokkal és pácienseivel érintkező Szondi is lelátogatott hozzájuk Szegedre (Fülep, 1998). Kerényi ez idő alatt behatóan megismerkedett a sorsanalízissel, melyet az is alátámaszt, hogy majd emigrációja alatt szemináriumot tart a témáról Zürichben.

Emigrációban

Amikor Kerényit 1942-ben Jung meghívta az Eranos konferenciára, a kiutazást a háború miatt engedélyeztetnie kellett a minisztériumban. Így történhetett, hogy Lubi

---

¹³ Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1943. 12. 11., Deutsches Literaturarchiv Marbach (a következőkben DLM). Az tanulmányban idézett Brelich-Kerényi leveleket, melyek eredeti példánya a marbachi Deutsches Literaturarchivban található, Valerio Severino bocsátotta rendelkezésemre, aki jelenleg a levelek magyar kiadását készíti elő. A levelek átírása Lucia Kerényi Barella munkája.

¹⁴ Brelich 1944-ben német fogságba esett.

¹⁵ Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1945. 10. 12., DLM.

¹⁶ Brelich és Szondi között a kapcsolat az emigráció alatt is fennmaradt, Brelich időnként meglátogatta őt zürichi otthonában, és nem kizárt, hogy alkalmasint lelki útmutatást is kért.

¹⁷ Az 1938-tól kezdődően bevezetett zsidótörvények miatt Szondit 1941-ben eltávolították a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolához tartozó Magyar Királyi Állami Kórtani és Gyógytani Laboratóriumban 1927-től betöltött főorvosi állásából.

Géza államtitkár, látva, hogy „milyen jó összeköttetései vannak a svájci szellemi élettel”, felkéri, hogy állami fizetéssel, félhivatalos minőségben képviselje külföldön a hitlerizmussal szembehelyezkedő „másik” Magyarországot (Kerényi Magda közlése, in: Ramshorn-Bircsák 2009)¹⁸. A szegedi elszigeteltsége miatt egyre jobban szenvedő Kerényi elvállalta a megbízatást, de a legkevésbé sem gondolt emigrációra. Mivel az állás nem követelte meg a berni tartózkodást, a Kerényi család a szenvedélyesen szeretett mediterráneumhoz közelebb, az olasz Svájchoz tartozó Asconában bérelt házat, Fröbe Kapteyn, az Eranos konferenciák szervezőjének segítségével.

A Kerényi és a Szondi család a svájci kiküldetés idején levelezés útján érintkezett, és minden jel szerint eljuttatták egymásnak legújabb munkáikat is. Így például Brelich Angelo Szonditól kéri majd kölcsön a *Hermész a lélekvezető* friss példányát. Ez a helyzet a német megszállással természetesen megváltozott. A Thomas Mann-nal kiadott levelezésük előszavának mondatai érzékeltetik Kerényinek az otthoniak miatti aggodalmát és veszteségének valódi súlyát:

„A tanítványok mára szétszóródtak: fogoly és munkatáborokban vannak, ha élnek még egyáltalán [...] És akik régebben talán mesternek hitték magukat, ma félelmes magányban bolyonganak egy romvilágban, egyedül az árnyékukkal, mint az, aki a csalárd módon diadalmaskodó „tudósok” házából még jókor kivonult. És jó, ha legalább még az árnyékuk megvan. Ha egyedüllétükben nem veszítették el gyökereiket is, melyekből a jövő számára valami talán sarjadhat még.” (Mann és Kerényi, 1988, 44.)

Nagy valószínűséggel csak utólag értesült arról is, hogy Szondit családjával 1944-június végén a Kasztner-vonattal¹⁹ a bergen-belseni koncentrációs táborba deportálták,

---

¹⁸ Ebben az időben a Kállai kormány „hintapolitikája” keretében a külügyminisztérium több politikailag nem kompromittált, nemzetközi hírű tudóst felkért, hogy a külföld számára informális úton képviselje, hogy létezik egy antifasiszta Magyarország is. Így került Kerényi barátai közül Törökországba Frey András, a *Magyar Nemzet* munkatársa, vagy Fredinándy Mihály Portugáliába (Kerényi Magda közlése, in: Ramshorn-Bircsák, 2009).

¹⁹ Kerényi Magda a következőképpen számol be a Kasztner-féle mentőakcióról Bürgi-Mayernek adott interjújában: „A mentési próbálkozások különböző akciók keretein belül zajlottak, melyeknek az egyik irányítója Kasztner Rezső volt, egy magyar zsidó Erdélyből. A náciak a Kasztner akcióval nagyon sok pénzt szereztek. Sok zsidót úgy távolítottak el, hogy az nem deportálásnak tűnt, hanem azt mondták, hogy Bécsen keresztül Palesztinába juttatják el őket. Ez főleg az erdélyi magyar zsidókra vonatkozott. Szondi az egész országban és valószínűleg Erdélyben is ismert volt. Hogy hogyan csatlakozott ehhez az akcióhoz Szondi, pontosan nem

ahonnan 1944 decemberében szabadult. Svájci orvosi körök, elsősorban C. G. Jung közbenjárására Svájcba, a caux-i internálótáborba vitték több magyar sorstársukkal együtt (a csoporthoz tartozott pl. Komlós Aladár is), majd onnan 1945-ben Oscar Forel meghívta a prangins-i privát elmeógyógyintézetbe tudományos munkatársnak (Bürgi-Meyer, 1996). Többek között Kerényi segítségével, aki a hivatalos papírok intézésében és az álláslehetőségek felkutatásában is közreműködött, 1946 márciusában sikerült Zürichbe átköltöznie (Lackó, 1999). Itt az Institut für Angewandte Psychologie és az Schweizerische Aerzteverein für Psychoanalyse alkalmazásában már korábban elkezdett oktatói munka mellett hamarosan elindította magánrendelését, és megkezdte sorsanalitikus működését. A „szellemi környezetet a sorsanalízis befogadására” már Kerényi előkészítette azzal, hogy Szondi engedélyével annak megérkezése előtt tanítani kezdte a tesztet (Bürgi-Mayer, 1996, 107.). „Bevezetés Szondi sorsanalitikus tesztmódszerébe” címmel tízszer két órás szemináriumot tartott két szemeszteren keresztül 1944-ben a zürichi Alkalmazott Pszichológiai Intézetben (Bürgi-Mayer, 1996, 107.).

Kerényi a későbbiekben is sokat tett Szondi munkáinak nemzetközi befogadtatása érdekében, így például könyvei olasz kiadásának előmozdításáért. A római egyetem alkalmazásában álló Brelich Angelo vállalta a *Sorsanalízis* lefordítását, és ő keresett kiadót is, ami egyáltalán nem volt könnyű feladat.²⁰ Szintén Brelich fordította olaszra Kerényi és Jung egyik közös könyvét (*Bevezetés a mitológia tanulmányozásába*), ahogy korábban ő közvetített az ABC kiadó megbízásából Jung munkáinak magyarországi megjelentetése ügyében is.²¹

Szondi egyébként hamar egzisztenciát teremtett Svájcban is, még ha a leveleiben annyira hiányolt, a magyarországihoz mérhető tudományos-baráti kört nem is tudott létrehozni. Ahogy Kerényi írja Fülepnek 1948-ban: „A könyvei nagypéldányszámban fognak, bár a fényképpaparátus miatt szörnyű drágák: 70 svájci frank körül. Emellett

---

tudom, felszólították, hogy menjen, pénz fizetése nélkül, tiszteletből. Hogy az akció nem lett sikeres, az nem Kasztner bűne volt. A náci, miután megkapták a pénzt, a vonatot nem Palesztinába, hanem Bergen-Belsenbe irányították. [...]Szondinak hamarosan észre kellett vennie, hogy koncentrációs táborban van. Bergen-Belsennek két része volt, az egyik, ahol az elgázosítást végezték és egy másik, amely ettől el volt választva. Így sosem lehetett biztos benne az elhurcolt, hogy mi lesz vele. Annyit betartottak a náci, hogy nem öltek meg senkit a Kasztner-csoportból” (Bürgi-Mayer, 1996, 107.).

²⁰Lásd Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1948.03. 25. ;1951. 06. 10., DLM.

²¹Lásd Brelich Angelo levele Kerényi Károlynak, 1943.12.11., DLM.

mindinkább magányosodik, akár Te vagy én s úgy tűnik mindenki az 50 éven felüliek közül, aki az emberiségnek még valamit mondani tudna, ha adnának neki még néhány nyugodt évet” (Csanak, 2001, 324.).

Az emigráció évei alatt Kerényiek és Szondiék rendszeresen összejártak, a két család között a barátság elmélyült (Bürgi-Mayer, 1996.). Közös beszélgetéseikből nagy valószínűség szerint mindketten profitáltak saját szakterületük felől nézve is. Könnyen lehet, hogy Szondi Kerényi közreműködésével alkotta meg a „Pontifex-én” és az „anankológia” terminusokat – mely fogalmak központi helyet foglaltak el a háborút követően továbbgondolt elméletében. Szondi új- és óanankológia kifejezése, mellyel a háború után életműve szakaszolását írta le, egy igen kevésbé ismert görög sorsistennő, Ananké nevéből képzett alak. Némi fantáziával el lehet képzelni, ahogy egy közös együttlét alkalmával, Kerényi Szondi sorstanához kapcsolódva az elkerülhetetlen végzet görög mitológemájáról értekezik. Szintén valószínű, hogy a Pontifex-én kifejezést is Kerényi inspirálhatta. Egyik legismertebb munkájában, a *Religio academici*-ben²² a tudós magatartás étoszáról filozofálva, egy római *pontifex* alakját helyezi a középpontba (Kerényi, 1984). Ezt az 1938-ban megjelent tanulmányát, melyben nem titkoltan saját tudósi hitvallását fogalmazta meg, és általában is visszhangot keltett intellektuális körökben, nagy valószínűséggel elküldte Szondinak is, akivel épp ekkortájt mélyülhetett el a kapcsolata. Megjegyzendő, hogy a latin-görög kulturális elemek megjelenése Szondi beszédmódjában általában is újdonságot jelentett a korábban hangsúlyosan ószövetségi motívumokhoz képest. Mindazonáltal a fenti hatástörténeti összefüggések csupán felvetések, melyek tisztázása alaposabb filológiai munkát igényelne.

Kerényi a maga részéről, mint láthattuk, mélyen érdeklődött Szondi pszichológiai nézetei iránt. A következőképpen ír Fülep Lajosnak 1948-ban: „Azt mindig sajnáltam, hogy Szondival nem ismertethettek meg. [...] Módszerét nagyjából megmutattam neked Rómában. Örülök, hogy nézeteivel egyet tudsz érteni. Én sokat tanultam tőle s meleg barátság köt össze vele [...]” (Fülep, 2001, 324.). Lackó felvetése szerint különösen Szondinak az ösztönök ellentétes kettősségéről szóló teóriája ragadta meg,

---

²² Ezt a munkáját Herman Hessének is elküldi, aki lelkesen üdvözölte (Hesse és Kerényi, 1972).

melyben az antik isten-alakok ellentmondásos természetére vonatkozó nézetei pszichológiai alátámasztását vélte felfedezni (Lackó, 1999). Kerényi Fülep Lajosnak írt 1943-as levelében, melyben szellemi útkeresésének állomásait vázolja fel, Szondi nézeteit „anthropológiai szempontból” többre tartja Jungénál, majd egyébként rá jellemző éles kritikával hozzáfűzi, hogy a „filozófiai alap egyelőre mindkettőnél hiányzik, Jungnál a gondolatok koherenciája is” (Lackó, 1999, 168.).

Az emigrációjuk kapcsán még meg kell említenünk, hogy eredetileg egyikük sem gondolt svájci letelepedésre, hanem – mint az levelezésükből is egyértelműen kiderül – mindketten hazavágytak, és katedrában reménykedtek a háború befejezése után (lásd Lackó, 1999). Kerényit 1946-ban be is választották az Akadémiára. A hazatérés reménye az 1948-as politikai fordulatot követően szállt el. Szondiért Illyés Gyula próbált még közbenjárni, ahogy ő segített Kerényi barátjának, a művészetfilozófus Fülep Lajosnak is katedrához jutni, de ez Ortutay Gyula miniszterségre kerülésével esélytelenné vált.²³ Kerényiért a pártkörökben jól pozicionált tanítványai, Devecseri Gábor és Trencsényi-Waldapfel Imre kilincseltek. Számára akkor zárult le végleg a hazatérés lehetősége, amikor Lukács György megtámadta a *Társadalmi Szemle* hasábjain, és azzal vádolta, hogy ugyan akaratlanul, de az „észellenes” „mítosz-atmoszféra” terjesztésével a fasizmus ideológiai előkészítését szolgálta (Lukács, 1948, 494-495.).²⁴ Kerényi az őt ért támadásokkal kapcsolatban tömören, csak ennyit írt Fülep Lajosnak: „Arra nem tudom rászánni magamat, hogy a tudományos „irányt”, amit követek, s amelyet barbárok, hülyék és megmerevültek irracionálisnak neveznek, külön magyarázom és védekezzem” (Fülep, 2001, 142.). Majd 1954-ben tanítványának, Szilágyi János Györgynek négyszemközt Alexits György bevallotta, hogy „az ideológiai megalkuvásra képtelen, a szókimondást erkölcsi kötelességének érző természete, s ugyanakkor széles körű nemzetközi tudományos tekintélye volt az együttes oka annak, hogy az országból való eltávolítását, emigrációba kényszerítését

²³ Illyés Mária szóbeli közlése.

²⁴ Az sajátos történelmi helyzetből adódóan kiélesedő ideológiai ellentétek miatt már a közismerten Hitler-ellenes Kerényinek a német szellemtudományok szellemében fogant „irracionális” is elfogadhatatlannak számított, emiatt már korábban is több támadás érte a hozzá különben közel álló progresszív sajtó részéről is (Lásd Szilágyi, 1982.). A méltatlan támadásokra is utalva írja Thomas Mann-nal kiadott levelezésük előszavában: „Úgy hittem, hogy aki felnyitja az emberek szemét a mitológia emberi-isteni játéka nagy tanításai számára, az tisztít és humanizál” (Mann és Kerényi, 1989, 37). Mint Komoróczy Géza is rámutatott, Kerényi, Mann-hoz hasonlóan felismerve, hogy a köreszme „visszaél a mítosz világgép életformáló képességével”, a kortársaival szemben védelmezte a mítosz-kutatás függetlenségét (Komoróczy, 1999, 254.).

látták az egyetlen lehetséges megoldásnak” (Szilágyi, 1999, 51.). Révai József pedig tömören így értékelte Kerényi életművét az érdekében fellépő tanítványának: „Nagy csibész” (Szilágyi, 1999, 51).

„Életemben sorsszerű alakká vált”

Kerényi saját bevallása szerint ugyan Szerb Antal már az 1930-as évek közepe táján felhívta a figyelmét Jung írásaira, a személyes megismerkedésükig munkássága nem érintkezett Jung pszichológiájával. Így például véletlen egybeesésként említi, hogy a „lelki valóságok” (seelischen Realitäten) fogalmát, melyet az *Antik vallás és valláspszichológia* (1935) tanulmányában kísérelt meg bevezetni a történeti vallástudományba, hasonló értelemben használja, mint Jung a „lélek valósága” (Realität der Seele) kifejezést (Kerényi, 1984, 345.). Az említett – egyébként egyetlen tematikusan valláspszichológiai tárgyú – dolgozatában Kerényi egyedül William Jamest nevezi meg, mint kimagasló képviselőjét a „nagystílú, úttörő vallástörténeti kutatásnak” (Kerényi, 1984, 268.), és a továbbiakban a vallásos élmény James által is képviselt nem-redukcionista felfogásához kapcsolódva tesz kísérletet az antik ember isten-élményének rekonstruálására. Ha figyelembe vesszük, hogy a vallásos jelenségek egzisztencialista-fenomenológiai megközelítését valló Jung bevallottan James és Flournoy valláspszichológiai irányzatának folytatója, és a 30-as években az egyre inkább uralkodóvá váló pozitivistá-materialista felfogással szemben épp ő volt ennek a nézőpontnak a legjelentősebb kontinentális képviselője, meglepő, hogy a német nyelvterületen otthonosan mozgó Kerényi nem találkozott a munkáival. Akárhogy is legyen, világos, hogy míg Kerényi, például Freud redukcionista valláspszichológiai nézeteit egyértelműen elutasította, még Junggal történt megismerkedése előtt közeledett a pszichológia említett fenomenológia vonalához, és már a 30-as években, ha epizódikusan is, de hivatkozási alapul vette azt saját mítoszfelfogása alátámasztásához.

Hogy megértsük, miért lesz majd oly jelentős Kerényi számára a Jung pszichológiájával való találkozás, érdemes röviden felidézni szakterülete, a klasszika-filológia megújítására tett kísérleteit.

Kerényi már 1930-ban, a Philologiai Társaság közgyűlésén tartott programadó előadásában képviselte a természettudományok és az „emberi alkotásokkal foglalkozó tudományok” megközelítésének módszertani megkülönböztetését, és felhívta a figyelmet arra, hogy az ókortudománynak „a maga munkaterületén a humanitás nagy közösségének érdekét kell szolgálnia” (Kerényi, 1930, 38-39.), továbbá az „egész élő embert rekonstruálnia az antikvitás töredékeiből” (Kerényi, 1930, 23.). A német szellemtudományok talaján álló Kerényi abbéli meggyőződésében távolodott el az akkoriban uralkodó, Ulrich von Wilamowitz-Moellendorf nevével jelölt filológiai iskolától, „a tudni nem érdemes dolgok tudományától”, ahogy Hatvany Lajos jellemezte már 1908-ban az ókortudomány korabeli szellemi állapotát, hogy az ókortudomány létjogosultságát csakis az biztosíthatja, ha a ma emberéhez szól, és a mai egzisztenciánk felvetette problémákhoz kapcsolódik válaszaival. Ez a véleménye, ahogy Szilágyi János György, Kerényi közeli tanítványa is rámutatott, a szellemi-politikai légkör egyre nyomasztóbbá válásával csak megerősödött, és a szűkebb szaktudománya határain túllépő, szélesebb társadalmi rétegeket célzó későbbi munkaprogramját alapvetően meghatározta (Szilágyi, 1982). Ebben a szellemben írja 1934-ben:

„Ma a klasszika-filológiának, mint ókor tudománynak – az antik emberi lét tudományának – külső és belső kényszerűségből be kell lépnie az egzisztenciális tudományok körébe: tudatára kell ébrednie annak, hogy olyan kérdésekkel is foglalkozik, melyek az emberi létezés lényegével függenek össze, és az ennek megfelelő gondot és elmélyedést kell fordítania rájuk.” (Kerényi, 1934, 162-163.)

Kerényi szellemi útkeresése szempontjából fordulatot jelentett, amikor a 30-as évek elején felfedezte a Walter F. Otto által alapított frankfurti vallástörténeti iskolát, melyhez később maga is csatlakozott. Otto nézetei, miszerint a görög istenalakok ma is érvényes „világvalóságok”, amelyekkel a görögök „a vallás mély megrendüléseiben érintkeztek az isteneiken és mítoszaikon át” (Németh, 1940, 22.), megfelelő értelmezési keretet kínáltak Kerényi hasonló irányba mutató, de addigi inkább intuitív

gondolatkísérletének, mely az antikvitás humanista szellemű aktualizációjának lehetőségeire irányult. Hatással volt Kerényire Ottonak – a romantikus-nietzscheánus mítoszértelmezésben, ill. a dilthey-i szellemtudományos tradícióban gyökerező²⁵ – „művészi tudományos” (Németh, 1941, 22.) módszere is, vagyis a vizsgálódás tárgyának nem pusztán a hagyományos tudósi távolságtartással, hanem a belehelyezkedő, a tárgytól való „megragadottság”²⁶ révén történő megértés ismeretelméleti lehetősége. A Kerényi képviselte tudósmagatartás szellemében mondta 1935-ben szegedi előadásában tanítványa, Honti János:

„A mi kutatásunk nem tudománytalan akar lenni, nem akar semmit sem elhanyagolni vagy kikerülni, amit a rendszeres kutatás elért [...] De nem csak tudós voltára támaszkodik a kutató, hanem – miután a tudós elérte célját és már vissza is fordulhatna – ember voltára. Mint ember keres emberi igazságokat és emberi élményeket, mint ember akarja átélni és meglátni a világ nagy valóságait úgy, ahogy más emberek mesében, eposzban, vallásban felismerték és átélték” (idézi Szilágyi, 1982, 258.).

Otto másik központi gondolata, miszerint az antikvitás megértése elsősorban az ókori ember vallásaként felfogott mitológia tanulmányozása révén történhet meg, Kerényi munkásságának szintén vezérelve lett.²⁷

A 30-as évek közepe táján ellenben már Otto bizonyos nézeteit is túlhaladottnak ítélte. Szilágyi szerint a magyar társadalom egyre nyomasztóbb atmoszférájára érzékeny Kerényi szinte kényszerítve érezte magát, hogy eltávolodjon korábbi mestere goethei klasszicizmusától, annak túlságosan „fényes” és ellentmondásmentes istenalakjaitól, és a görög istenek Homérosz előtti megjelenési formái felé fordulva kimutassa azok „sötét”, „alvilági” aspektusát (Szilágyi, 1982). Az istenek összetett, ellentmondásos természetéről vallott korai nézeteit későbbi kutatásai fényében is

---

²⁵ Kerényi mítoszértelmezésének kultúrtörténeti elhelyezéséről részletesebben lásd Kocziszky Éva (Kocziszky, 1987)

²⁶ Otto Goethétől átvett fogalma, melyet Kerényi is előszeretettel használt a 30-as években.

²⁷ „Meggyőződésemm lett, és az is maradt, hogy e hagyományhoz való határozott odafordulásommal az antik lét egyik, a romantikusok tévedései nyomán más módon félreismert elemét – a vallásos elemet – oda helyezem, ahová való: a középpontba”, írja Kerényi Thomas Mann-nak (Kerényi és Mann, 1988, 36.).

igazoltnak látta. „Az én felfogásom volt a tisztább”, Otto nem akarta meglátni „az istenek keménységét”, a „világkeménységet”, „Apollón farkasvonását”, írja majd évtizedekkel később, 1959-ben Kövendi Dénesnek, a nemrég elhunyt mesterével való kapcsolatára visszagondolva (Lackó, 1993, 53.).

Visszakanyarodva kiindulópontunkhoz, Kerényi számára a Junggal történt megismerkedése több szempontból is meghatározó volt. Egyfelől, közvetítésével újra kapcsolatba került az európai szellemi élettel, mely az egyre mélyebb elszigeteltségben élő, de mindig is szellemi együttműködésre törekvő Kerényi számára valóságos megváltás lehetett, sőt, visszatekintve, találkozásukat egyenesen „sorszerűnek” látta, abban az értelemben is, hogy abból „egy új haza következett” (Kerényi, 1984, 345.).²⁸ Másfelől, és ennek jelentősége sem volt kisebb, Jung pszichológiai megközelítése épp a régen keresett modern értelmezési keretet kínálta mítoszfelfogása számára. A kollektív tudattalan és archetípus fogalma alkalmas volt arra, hogy Kerényinek az időtlen „eszmékre”, „ideákra” „örök alakokra”, „világvalóságokra” (lásd pl. Kerényi, 1984, 428-429.) centráló mítoszértelmezési gyakorlatának tudományosan is elfogadható elméleti keretet adjon. A jungi szemlélettel való találkozás egyúttal fontos állomása volt annak a szellemi útkeresésnek, mely részéről a klasszika-filológia aktualizálásának programjához kapcsolódott, ahhoz a kérdéshez, miként tudná szaktudományát kortársai gyakorlati hasznára fordítani. 1961-ben a 30-as évekre visszagondolva írja, hogy akkoriban is „a kor konkrét szenvedésével” volt elfoglalva, és úgy gondolta, hogy a vallástörténeti kutatás „egy lehetséges, de legalábbis nem elhanyagolható védőeszköz” lehet „az inhumánus ellen” (Kerényi, 1984, 345.).

A Jung által is képviselt modern fenomenológiai-egzisztencialista nézőpont átvételével lépett túl Otto neoromantikus, az isteneket középpontba helyező „teológiai” nézőpontján, s jutott el, Kerényi saját kifejezését használva, egy humanista antropológiai orientációhoz, vagyis ahhoz a gondolathoz, hogy a mítosz megértése

---

²⁸ Jung halálakor írt nekrológiájában a következőképpen tekint vissza kapcsolatukra: „Egy olyan személy méltatásakor, aki az ember saját életében sorsszerű alakká vált – sorsszerű olyan konkrét módon, hogy a találkozásból egy új haza következett – csak a személyes benyomásokból lehet kiindulni. Ez esetben a találkozás szót nem kívánom külön aláhúzni, hanem arra szeretnék rámutatni, ami ez a találkozás kezdettől és valamennyi ismétlődésekor volt: egy különleges baráti és gyümölcsöző kapcsolat” (Kerényi, 1984, 345.).

valójában nem az istenek, hanem az ember önmegértéséhez járul hozzá. Az addig megtett utat Fülep Lajoshoz írt levelében így foglalja össze 1943-ban:

„Ahová a görögség kutatójának el kellett jutnia, s ahová ép a vallásos, az abszolútummal meztelenül szembenálló ember megértésének el kell vezetnie: az az ember megértése. [...] S csak ez lehet az alapja egy új, igazi humanizmusnak. Ez az a cél, amelynek érdekében pszichológusokkal együtt dolgozhatok. És pedig ismersz annyira, hogy tudod: a telos, amely felé sorsom fejlődik, nem kitűzött cél. Hanem valami, amely felé kezdeteim kezdete óta sodródok s amely mindig csak annyival lesz világosabbá, amennyivel közelebb vagyok hozzá. Így találkozhatott 'filológiám' előbb az ethnológiával [...], s azután most a pszichológiával, amely végeredményben anthropológia kellene hogy legyen [...].” (Lackó, 1999, 167-168.).

Némileg más hangsúllyal ír valamivel később Alföldi Andrásnak:

„Te tudod legjobban, hogy tudományos kutatómunkám kezdettől fogva két síkon folyt. Az egyik a forráskutatás, az antik auktorok folytonos olvasásának, az ókori anyaggal való együttélésnek a síkja volt. A másik az 'emberkutatásé', a vallástudomány, ethnológia és pszichológia eszközeivel. Hogy publikációim mindinkább – bár sohasem kizárólag – erről a második síkról indultak ki, annak a külső okait szintén ismered. Sem Pécsen, sem Szegeden nem találtam meg a modern óorkutatás tudományos apparátusát. [...] Viszont ezen a másik síkon folyó kutatásaimnak köszönhetem, hogy egy logikus, tudományos út – az archetypus-kutatás útja hozott ki Svájcba s végeredményben talán az életemet mentette meg.” (Lackó, 1999, 103-104.)

Junggal történt megismerkedését követően – szellemi függetlenségét mindenkor megőrizve – Kerényi átvette azokat a jungi elemeket, melyek, tegyük hozzá, felfogásával eleve összhangban voltak.

Jung és Kerényi egymásra találásához jelentősen hozzájárulhatott, hogy eredetileg mindketten a német szellemtudományok talaján álltak, azaz a humán és természettudományok módszertani vitájában a kettő különválasztását képviselték, és

az akadémiai tudományosság területén mindinkább egyeduralkodóvá váló pozitivistamaterialista nézőponttal szemben a későbbiekben a fenomenológiai-hermeneutikai, ill. a vallásos élmény nem-materialista felfogását képviselő egzisztenciafilozófiai irányzatokhoz közelítettek.²⁹ Kerényi erre vonatkozóan írja Thomas Mann-nal folytatott levelezése 1944-es előszavában:

„Ennek a levelezésnek a kiadásával magányára keres vigaszt a közreadó. Megpróbál a gyökereiből, fejlődése korábbi szakaszaiból is feltárni valamit a maga számára. De úgy, ahogy egy filológiai-történeti és pszichológiai kutatóhoz illik: a közös átélésre és közös kutatásra hajlandók nyilvánossága előtt. A pusztán történeti filológia személytelenségét, amelyen maga is nevelődött, nem képes fenntartás nélkül elfogadni. Hiszen minden szellemtudomány mögött ott rejtőzik egy bensőbbesébb szellemi *élet*. Szellemi élet persze csak annyiban, hogy a léleknek mindama mélyebb vágya, amely szellemi munkában válik valóra, már magában véve szelleminek mondható. Ez azonban, főleg a klasszika-filológia egy részében, körülbelül 1870 óta minden bizonnyal nem igaz” (Kerényi és Mann, 1988, 44.)³⁰.

Kerényi és Jung munkássága közötti kölcsönhatások részletes elemzése e tanulmány keretein túlmutatna, így csak néhány kapcsolódási pontot említek. Így például Kerényi már az első közös munkájuk angol nyelvű kiadásában az archetípus korszerűbbnek számító fogalmára váltja a korábban használatos, eredetileg Goethétől származó „öskép” (Urbild) kifejezést. Számos esetben gondolatai legalábbis párhuzamba vonhatók Jung nézeteivel. A *Prótoporos Kóréban* (1941) például így ír a homéroszi istenalakok „igazságtartalma” kapcsán: „[...] az igazság mindig a lélekben merül fel, a világvalóságok mint istenek, *lelki valóságok*. Történeti szempontból hozzáfűzhetjük, hogy a lelki valóságok megragadó jellege *az idővel együtt változik*.” (Kerényi, 1984,

---

²⁹Kerényinek az ünnep jelentéséről szóló tanulmánya hatással volt a hermeneutika modern képviselőjére, Gadamerre is (lásd Gadamer, 1987), akivel az olasz vallásfilozófus, Enrico Castelli által évente szervezett nemzetközi vallástörténeti konferenciákon találkozott (Spineto, 1999).

³⁰Ugyanennek a gondolatnak a további kifejtése: „A filológus feladata az [...] interpretáció marad [...]. Az interpretátor azonban, minél jobban interpretál, annál inkább szerv is, mint befogadó és mint továbbadó egyaránt: nem csupán tudatosan, de öntudatlanul is reagál és funkcionál. Egész lénye és léte, struktúrája és saját élményei az interpretációból kikapcsolhatatlan tényezőt képeznek. Kikapcsolni ezt a tényezőt nem lehet, de teljes fénybe állítani igen. Ahol a legbecsületesebb tudományos törekvések eredményeit ennyire e kutató személye határozza meg, aki, tudatos megfigyelő, és egyúttal öntudatlanul funkcionáló szerv, ott nem szabad és nem is lehet személytelenséget színlelni, sem a személyest eltitkolni.” (Kerényi és Mann, 1988, 45.)

428.) A vallásos élmény alapjául szolgáló istenkép történetiségének fenti pszichológiai felfogása azonos Jungnak a vallásos eszmék fejlődéséről találkozásuk idején már publikált nézeteivel (lásd pl. Jung, 2005).

A pszichológiai nézőpont átvételének előnyeire utal Kerényi részéről az is, hogy a régen vágyott vendégeloadói szereplését a római egyetemen egy olyan témával készült megnyitni, melyben Jung és Szondi mélylélektani eredményeit párosította volna saját mitológiai kutatásaival, vagyis a modern lélektan eredményeire támaszkodva készült bemutatni saját, az „örök emberire” fókuszáló mítoszértelmezését egy olyan közegben, ahol különben Kerényi irányvonalával kritikus történeti-összehasonlító megközelítés uralkodott (Spineto, 1999, 60).

Munkabarátságukból azonban nem csupán Kerényi profitált, ahogy ez a levelezésükből is egyértelműen kitűnik. Thomas Mannhoz³¹ hasonlóan, Jung³² is inspirálón hatottak Kerényi fantáziadús eszmefuttatásai, és saját témái kapcsán is sokat merített mítoszmagyarázataiból, ahogy ezt a munkáira való gyakori hivatkozásai is alátámasztják. Utolsó nagylélegzetű művét, a *Mysterium Coniunctionis* egyenesen Kerényinek *Az égei ünnepe*, a Faust második részének egyik jelenetét értelmező írása ihlette. Az évek alatt szokásukká vált, hogy Kerényi elküldte Jungnak az éppen elkészült dolgozatait, gyakran azzal a kéréssel, hogy kommentárt vagy éppen előszót írjon hozzájuk, amit ő egyéb elfoglaltságai miatt némi késedelemmel, de rendszerint elkészített (lásd Jung, 2015). Így követte első könyvüket mindjárt 1941-ben *Az isteni leány*, majd 1942-ben az *Einführung in das Wesen der Mythologie (Bevezetés a mitológia tudományos kutatásába)*. Az utóbbi kötet sikerét bizonyítja, hogy több nyelvre lefordították és számos kiadást megélt, és majd ez lesz Kerényi első munkája is, amely 1948-ban megjelenik a háború utáni olasz kultúrtörténet meghatározó orgánumban, a *Vallástörténeti, ethnológiai és pszichológiai tanulmányok* ún. Lila

---

³¹ Thomas Mann Kerényinek *A könyv és görögség* - című tanulmányára utalva írja 1935-ben: „Egészen sajátos, milyen ösztönző hatással vannak rám az Ön dolgai. Mialatt ezt is olvastam, máris nagyobb kedvem támadt a magam fonalainak továbbszövésére” (Kerényi és Mann, 1988, 77.). Megemlítendő, hogy Kerényi és Dobrovits Aladár is hozzájárult Mann József-trilógiája egyes alakjainak és helyszíneinek megformálásához (lásd Dömötör, 1987).

³² „Írásai mindig összehasonlíthatatlan élvezetet okoznak, stimuláló bepillantást nyújtanak olyan mélységekbe, melyekhez én nem mindig, vagy még nem tudok eljutni. Az új könyve is utalások és megsejtések kincsbányája, az alkímia és a tudattalan birodalmában tett vándorlásaim benyomásait és emlékeit idézik fel [...]”, írja Jung Kerényi *Napleányok* című tanulmánya kapcsán (Jung, 2015, 355.).

sorozatában (Spineto, 1999, 64.). Fülep Lajosnak is beszámol arról, hogy a Junggal együtt írt könyvük sikerének tudható be, hogy a kiadó készségesen és gyorsan hozza a 4-500 oldalas *Miti e miseri* kötetét (Csanak, 2001, 350.). Feltehetően közös írásaik is hozzájárultak ahhoz, hogy Kerényiről tudományos körökben egyenesen az a nézet alakult ki, hogy Jung iskolájához tartozik, ami ellen Kerényi jogosan tiltakozott (lásd Spineto, 1999).

Jung életrajzírója a kortársak beszámolóira hivatkozva megjegyzi, hogy a közeli munkatársai közül, a Nobel díjas fizikust, Wolfgang Paulit leszámítva egyedül Kerényi iránt érzett feltétlen tiszteletet, lenyűgöző szaktudása miatt (Bair, 2003). Megbecsülésének kétségtelen jele volt, hogy gyakorlati értelemben is támogatta a kényszerű emigrációban megélhetési gondokkal küzdő barátját. Így például, ha lehetősége adódott rá, közbenjárt azért, hogy a Kerényi érdeklődési körébe tartozó, megrendelésre készülő tanulmányok megírásával őt bízzák meg (Bair, 2003). Az 1948-ban alakult zürichi Intézete számára vallástörténeti és mitológiai szemináriumok megtartására kéri fel Jung, amit Kerényi egészen 1962-ig el is lát, továbbá az Intézet kutatásvezetője lesz 1948-tól 1966-ig. Többek között szintén az ő ajánlásával nyeri el a bázeli egyetemen a magyar nyelvi lektori pozíciót, amit 1944-től 1947-ig lát el (az ókortörténeti tanszéken nem tudott állást szerezni a kollégák féltékenysége miatt). Kollégájának, Adolf Vischernek, aki a bázeli egyetemen a gerontológia professzora volt, Jung a következő szavakkal ajánlja figyelmébe Kerényit:

„A saját területén úttörő elme. [...] valódi géniuszként érez rá a görög történetek struktúrájára és jelentésére. Valójában ez az oka együttműködésünknek. Mitológiai interpretációival [...] nem csupán rendkívül értékes párhuzamokat kínál a tudattalan pszichológiájához, hanem a lélektani meglátások valóságos kútfeje, és így nagy segítséget nyújt a tudattalan folyamatok értelmezéséhez. Kerényi nagy nyereség lenne bármelyik egyetem számára, mert eleven szellemet vinne magával, mely oly gyakran aggasztóan hiányzik a filológiai fakultásokon.” (Jung, 2015, 352.)

A fenti idézet rávilágít arra is, hogy Jung milyen értelemben hasznosította a maga számára Kerényi kutatásait, és mint alább szó lesz róla, nem csak Kerényiét, hanem általában a vallástörténész kollégái munkáit.

A „mítosz átfunkcionálása”: Jung és a vallástudomány

A 20-as évek végétől számítva Jung nézetei prezentálásának új módszerét dolgozta ki. *Az aranyvirág titka* című alkímista-taoista traktátushoz a sinológus Richard Wilhelm felkérésére írt kommentárját követően általános gyakorlattá vált, hogy pszichológiai elgondolásait kultúrtörténeti párhuzamokon keresztül mutatta be, kezdetben keleti meditációs szövegekre, majd a 30-as évek végétől döntően alkímiai értekezésekre támaszkodva. A Kerényi tanulmányaihoz készített értelmezései ebbe a sorozatba illeszkedtek, tehát sok tekintetben egy már meglévő hagyományt folytattak.

Jung számára a keleti meditációs gyakorlatokról, az alkímiai processzusról vagy Kerényi esetében, a görög isten-alakokról szóló szövegek főként azért voltak érdekesek, mert az önanalízise és az individuális terápiák során tapasztalt pszichológiai folyamatokkal felismerni vélte párhuzamaik révén, felfedezéseit az egyetemes emberi tapasztalatok egyik változataként pozícionálhatta. Az individuális terápiák során megjelenő szimbólumok és benső folyamatok kulturális analógiáinak kimutatása egyúttal bizonyítékul szolgált Jung számára a kollektív tudattalan létezésére, illetve az individuációs folyamat univerzalitására. Sőt, alkalmasint Jung úgy találta, hogy a keleti gyakorlatok páciensei lelki folyamatainak pontosabb megértéséhez is segítséget jelenthettek.³³ Olyan is előfordult, hogy a betegek álmai kapcsán Jungot levélben megkereső kollégát az álomszimbólumok teljesebb megértése érdekében a Kerényivel közös munkáikhoz irányította (Jung, 2015). Hozzáállása adott esetben lelkesítően hatott a szaktudósokra is, akik ily módon valósággal hasznára lehettek embertársaiknak. Jung „úgy hitte, hogy a kutatásaimat alapul tudja venni. Ez további kutatásra ösztönzött. Mivel ez azt jelentette, hogy a vallásos és mitológiai

---

³³ A zürichi Pszichológiai Klubban Wilhelm Hauerrel a kundalíni jógáról tartott közös szemináriumukon Jung például beszámol arról, hogy egy Indiában felnevelkedett európai betegénél olyan tüneteket észlelt, melyek jelentését csak az után értette meg, amikor utólag kezébe került Sir John Woodroffe (alias Arthur Avalon) tantrikus szövegeket közreadó *The Serpent Power* című munkája (Jung, 1999).

tradíciók pusztán történeti vizsgálata segítségével lehet a szenvedő embereknek, akikkel az orvosok és pszichoterapeuták foglalkoznak”, írja Kerényi (idézi Shamdasani, 2012, 206.).

A vallástudósok azon köreiből, melyeket Kerényihez hasonlóan foglalkoztatott, hogy miként tudnák tárgyukat saját koruk egzisztenciális súlyú kérdéseivel kapcsolni, Jung pszichológiai megközelítése valósággal forradalmi újdonságként hatott.³⁴ Mint erről más vonatkozásban már szó esett, pszichológiai-fenomenológiai nézőpontjával alapvetően új interpretációs és módszertani lehetőséget kínált a vallástudósok számára is, olyan médiumot, mely révén kikerülhetőnek tűnt mind a metafizikai, mind a mechanikus-redukcionista narratíva. A mítosz és szimbólumok funkciójának archetipikus megközelítése lehetővé tette a modern intellektuális számára a múlttal való kulturális és szellemi kontinuitás helyreállítását, melyet a poszt-felvilágosodás kori pozitívizmus kultúrafelfogása radikálisan megkérdőjelezett.

Jung nézetei különösen visszhangra találtak az európai intelligencia azon köreiből, melyek a modernitás kulturális válságának egyik okát az instrumentális racionalitás egyeduralkodó helyzetében látták, és a racionális és irracionális státuszára vonatkozó évszázados vitában a kettő valamiféle integrációját gondolták megoldásnak. Jung és Kerényi ebben a vonatkozásban hasonló véleményen voltak. Mivel az nem-racionális létezés struktúrájához tartozó kiiktathatatlan elemnek tartották, a tudós feladatát épp abban látták, hogy az irracionális elutasítása helyett, racionálisan gondolkodjon róla (Kerényivel kapcsolatban lásd Komoróczy, 1999).

Amikor Kerényi és Jung kapcsolatát Thomas Mann majd lelkesen üdvözli, hasonló okok miatt teszi, tisztán látva, milyen előnyei lehetnek a vallástörténet és a jungi pszichológia ilyen találkozásának. Többek között ettől remélte a „mítosz átfunkcionálását a humánumban”, vagyis a mítoszt meghamisító, propagandacélokra

---

³⁴Az indológus Heinrich Zimmer állítólag amikor először olvasta Jung egyik „keleti kommentárját”, dühében földhöz vágta, annyira irritálta a szöveg pszichológiai interpretációja. Kis idő múlva aztán újraolvasta, és megütközve vette észre, mennyire megvilágítja az általa tanulmányozott indiai szövegeket: „Amit átéltem, az a hirtelen felismerés volt, hogy a szanszkrit szövegeim nem csupán nyelvtani és szintaktikai rejtvények, hanem ráadásul még értelmük is van. ... Sok kulcs létezik a szimbólumok megértéséhez, de minden időszakban csak egy-két ilyen elérhető – ha egyáltalán. Dr. Jung írásait olvasva éreztem, hogy ez az ember rátalált egy olyanra, ami a mi korunkhoz illik” (idézi Shamdasani, 2006, 160.).

használó hitleri Németország „álmítoszaival” szemben a mítosz humanista értéként való megőrzését.

„Hogy ön tudományával összetalálkozott Junggal, a mitológia a pszichológiával, igen érdekes, örvendetes és a szellem pillanatnyi helyzetére rendkívül jellemző jelenség. ... Régóta szenvedélyes barátja vagyok ennek a kombinációnak: mert valóban a pszichológia az eszköz arra, hogy a mítoszt kivegyük a fasiszta ködösítők kezéből és a humánus területére ’átfunkcionáljuk’. Éppen ez a kapcsolat reprezentálja számomra a jövő világát, olyan emberiséget, mely áldott onnan felülről, a Szellem felől és áldott a ’mélység felől, mely alant hever”’, írja levelében 1941-ben (Kerényi és Mann, 1988, 109.).

Németh László, Kerényi közeli barátja, *Az isteni gyermekről* írt recenziójában hasonló szellemben foglalja össze a vallástudomány és a pszichológia találkozásának előnyeit, szembeállítva azt a mítoszt kisajátító és eltorzító nemzetiszocialista gyakorlattal:

„Az ember mítoszteremtő állat. Szüksége van rájuk és nem szabadulhat tőlük. Archetípusok – a Kerényi ösképei – dolgoznak benne. [...]A lélektan arra való, hogy a modern embernek a maga archetípusait megmagyarázza – velük összebékítse. Nagy konzervatív, tanító feladata van: az öntudat kapcsolatát az alája rétegzett múlttal fejleszteni és gondozni. Mert a mítoszoktól elszakadt lélek gyökértelen és veszélyben forgó. Ápolatlan archetípusai szörnyű bosszút állnak rajta: torz, kidolgozatlan mítoszoknak, szellemi járványoknak szolgálatják ki” (Németh, 1941, 22.).

Végezetül, ide kapcsolódóan még érdemes idézni Kerényi 1944-es levelét, melynek derűlátását Szondi szerencsés megmenekülése fölötti örömének tulajdoníthatjuk:

„Ennek a jelentős mélypszichológiai kutatónak,” – írja Mann-nak – „egy új, egzakt teszt-módszer feltalálójának megérkezése, a régi együttműködés Jung professzorral egy tiszta, az egyénit össze nem keverő paralelizmusban, és a svájci publikációs lehetőségek [...] reményt adnak rá, hogy a humanisztikus mitológusnak azt az üdvös feladatát, amelyet Ön a ’mítosznak

a humánusba való átfunkcionálása’-ként jelzett, a teljesen megváltozott körülmények között is elvégezhessem.” (Mann és Kerényi, 1988, 113.)

Az Eranos-kör

Az előző fejezetben felvázolt, Jung és a vallástudomány képviselői között kialakult együttműködésnek a 30-as évek elejétől „hivatalos” fóruma lett az évente megrendezett, a mai napig fennálló úgynevezett Eranos³⁵ találkozó, melynek vezéralakja akkoriban kétséget kizáróan Jung volt. Mint korábban már említettük, erre a sok tekintetben rendhagyó interdiszciplináris vallástörténeti konferenciára hívta meg Jung Kerényit 1941-ben.

Az Eranos találkozókat bevallottan Junggal folytatott terápiája hatására 1933-ban indította útjára egy holland spiritiszta és teozófusnő, Olga Fröbe-Kapteyn (1882–1962). A Lago Maggiore partján, Asconában épített villája, a Casa Gabriella adott otthont az összejöveteleknek, melyek rendszerint két hétig tartottak, és az előadóknak egy-egy teljes délelőtt állt rendelkezésére nézeteik kifejtésére. Gyakorlatilag mindenki megfordult itt, aki a vallástörténet-vallásfilozófia területén jegyezte magát, de az etnológia, művészettörténet, irodalom, sőt a természettudományok számos jeles képviselője is rendszeres előadója volt a találkozóknak. A konferencia résztvevőinek listája, a teljesség igénye nélkül is impozáns: a vallástörténészek közül D.T. Suzuki, Heinrich Zimmer, Wilhelm Hauer, Giuseppe Tucci, Erwin Rousselle, Mircea Eliade, Henri Corbin, Kerényi Károly, Victor White, Paul Tillich, Martin Buber, Gershom Scholem, Gilles Quispel, Ernesto Buonaiuti, Leo Beck, Louise Massignon, a művészettörténész Herbert Read, az antropológus Paul Radin és a biológus Adolf Portmann, a fizikus Erwin Schrödinger.

Az előadói társaság általában ismeretségi alapon szerveződött, de a végső döntés Fröbe kezében volt. Hogy például az éppen Rómában tartózkodó Kerényivel személyesen is megismerkedjen, egyenesen odarepült, és Kerényi Magda iróniát sem nélkülöző beszámolója szerint hosszú, komoly sétákat tettek az Örök Városban (Hakl,

---

³⁵ Az Eranos elnevezés – „bankett, melyhez mindenki hozzájárul”, ebben az esetben egy-egy előadással – Rudolf Otto, vallástörténész ötlete volt. Majd Kerényit kéri fel Fröbe, hogy írjon tanulmányt az eranos jelentéséről.

2013). Kerényi megnyerhette magának Fröbét, mert az a következőképpen számolt be együttlétükről Jungnak: „Nagyon kellemes volt találkozni Kerényi professzorral Rómában. Azon ritka tudósok közé tartozik, akiknek érzéke van a pszichológiához és különböző kutatási területek szintéziséhez.[...] Úgy hiszem, hosszú időre értékes közreműködőt nyerünk személyében” (idézi Hakl, 2013, 338.).³⁶

Az összejövetelek kezdetben Fröbe érdeklődését tükrözve teozófikus jellegűek voltak, majd a találkozók „pátriárkája”, Jung hatására (Hannah, 1976), fokozatosan akadémikus, és mindenekelőtt interdiszciplináris irányt vettek. Jung egyik régi, szívének kedves tervét valóra váltva, egyfajta „enciklopédikus projektté” fejlődtek.³⁷ Ámbár a témák döntően vallástörténeti kérdések köré szerveződtek, a témákhoz fűződő megbeszélések rendszerint a modernitás válságát elemző kultúrkritikai kontextusba ágyazódtak (Hakl, 2013). Alig túlzott Jung, amikor a zürichi Pszichológia Klubhoz intézett körlevelében a következőképpen reklámozta az Eranos konferenciát:

„Szeretném felhívni a figyelmüket ezekre az előadásokra, mivel azt gondolom, hogy különösen hasznosak lehetnek a pszichológiát tanulmányozók számára. Az előadások a filozófia, vallás és szimbólumtörténet aktuális kérdéseit érintik, olyan területeket, melyekhez a pszichológia folyamatosan eligazításért fordul. [...] Az 'Eranos-Tagung' valami egyedülállót nyújt manapság, mivel ez az egyetlen olyan európai platform, ahol az emberiség egészét érintő kérdésekről beszélgetnek a különféle országok képviselői” (idézi Hakl, 2013, 206.).

Kerényi személyére visszatérve, nem nehéz elképzelni az örömét, hogy újra inspiráló szellemi közösségre és értő hallgatóságra találhatott. Az Eranos interdiszciplináris jellege egyébként is közel állt hozzá, hiszen hasonló alapokon szerveződött a Stemma és később az 1936 és 1939 között megjelenő *Sziget* folyóirat alkotógárdája is. A *Sziget*

---

³⁶ Hakl egy 1938-as kiadatlan levelet idéz. Ha a datálás nem elírás, akkor Kerényi és Jung megismerkedése még korábbra tehető, mint más forrásokra támaszkodva gondolnánk!

³⁷ Jung már 1913-ban így írt egy új pszichológiai szaklap szerkesztőjének: „Túl van az egyes ember képességén [...], hogy átlássa a szellemtudományok sokrétű területeit, mely szükséges ahhoz, hogy valami képünk legyen az elme összehasonlító anatómiájáról [...] Nem csupán a klinikai pszichológusokkal kell együttműködnünk, hanem a filológusokkal, történészekkel, régészekkel, mitológusokkal, folklóristákkal, etnológusokkal, filozófusokkal, teológusokkal, pedagógusokkal és biológusokkal is” (idézi Shamdasani, 2003, 19.).

programszerűen a tudomány és művészet interdiszciplináris színtere kívánt lenni. Szerzői között ókortudós, folklorista, egyiptológus, filozófus és irodalmár egyaránt megtalálható, a tematikus számok vezérgondolatait – ahogy egyébként az Eranos összejöveteleken is – ki-ki a maga tudománya felől, egymás munkájához kapcsolódva közelítették meg.

Kerényi az Eranos találkozóknak is hamar népszerű alakja lett. A *Mítosz és gnózis* címmel megtartott első előadása mindjárt nagy sikert ért el, és ettől kezdve 1950-ig rendszeres és közkedvelt résztvevője volt a konferenciáknak. Számos jelentős munkája az ide készített előadásaiból nőtt ki, és nem volt elhanyagolandó, hogy az előadások anyagából szerkesztett, évente kiadásra kerülő Évkönyvek biztos publikációs lehetőséget nyújtottak számára. Különösen sokat jelentettek az itt szövődő ismeretségek és barátságok az emigráció éveiben, melyekből nem ritkán további munkakapcsolatok születtek. Így például itt ismerkedett meg az amerikai kultúranatóló Paul Radinnal, akivel 1954-ben közös tanulmánykötetet jelentettek meg a szélhámos archetípusról (*Der göttliche Schelm. Ein indianischer Mythenzyklus*), egyúttal ez volt Kerényi utolsó írása, melyhez Jung pszichológiai magyarázatot fűzött.

Szondi és Jung

Hogy Szondi miként és mikor talált rá Jung pszichológiájára, nehéz lenne pontosan megállapítani. Ami bizonyos, hogy a 40-es évek elején már ismerte a munkásságát, és azon szerzők között szerepelt, akikre visszatérően hivatkozott. Nem kizárható, hogy önállóan fedezte fel Jungot, de Jakobi Jolán, majd később maga Kerényi is felkelthette iránta az érdeklődését, hiszen nehéz lenne elképzelni, hogy ne esett volna szó közöttük Jungról miután Kerényi megismerkedett vele. Továbbá számolni kell Szondi vallásfilozófus munkatársaival is, akik szintén rendszeresen hivatkoztak Jungra írásaikban.³⁸ Kerényi közvetítésével Svájcban személyesen is összeismerkedtek, és Kerényi Magda visszaemlékezése szerint bensőséges viszony alakult ki közöttük

---

³⁸ A neokatolikus és neotomista irányzathoz tartozó Noszlopi László, Ervin Gábor és Veszprém György munkáiról van szó.

(Bürgi-Mayer, 1996.). Bizonyos, hogy Jung is olvasta Szondi munkáit, egy alkalommal hivatkozik is az *Experimentelle Triebdiagnostik* és a *Triebpathologie* című írásaira (Jung, 1954, 239.).

Szondi visszatérően utal Jung teóriáinak saját elméletképzésére gyakorolt hatására, mint például a kollektív tudattalan családi tudattalan rétege, az infláció, a *participation mystic* fogalma, a pszichés folyamatok Silberer-Maeder-Jung nevéhez kapcsolódó jövőre irányuló, prospektív funkciója, a szimbólumok és álmok megközelítése esetében (lásd még Gyöngyössiné, 1990, 2001). Azonban számos olyan további koncepció fedezhető fel Szondi elméleti rendszerében, melyek párhuzamba vonhatók Jung nézeteivel. Mivel a kérdés részletes kifejtése túlnyúlna a tanulmány keretein, csak utalni szeretnék arra, hogy az olyan – Szondi elméletképzése szempontjából centrális – fogalmak bevezetésével, mint a „szellem”, a „hitfunkció”, a Pontifex-én avagy *pontifex oppositorum*, Szondi kétségtelenül közel kerül Jung filozófiai és pszichológiai elgondolásaihoz, sőt, szóhasználatához is. A Szondiéval rokon jungi fogalom, mint például a *Selbst*, mely a „magasan funkcionáló” Pontifex-énhez vagy *pontifex oppositorum*-hoz hasonlóan az ellentéteket egyesítő teljes személyiséget avagy *coincidentia oppositorum*-ot jelöli, vagy a transzcendens funkció, mely Szondi transzcendencia én-funkciójához hasonlóan a tudatos-tudattalan közötti átjárást, ill. Jung esetében, az ellentétek feloldását is biztosítja, egyaránt szerepel a Szondi által legtöbbször idézett, 1921-ben megjelent *Lélektani típusok*-ban (1921), tehát bizonyosan találkozott velük.

Egy apróság, de valószínű, hogy szintén Jungot követve veti fel írásaiban a Szellem és a *Mahá-Átman* közötti analógiát, Jung ugyanis a *Selbst* és az upanishadi *Átman* koncepció közötti hasonlóságról hosszan értekezik szintén a *Lélektani típusok* című munkájában.

A fentiek alapján úgy tűnik, Szondi törekvése saját nézetei markánsabb elhatárolására esetenként azzal járhatott, hogy kevésbé differenciáltan mutatta be Jung álláspontját. Erre nézve egy további példa az, ahogy Jung „individuálódott” egyénét jellemezte. Szondinak a lélektani iskolákat egybefogó hierarchikus rendszerében Jung önmagára ébredt individuuma a személyiségfejlődés utolsó előtti állomása.

Felfogásában az önmagunkká válás ugyan szükséges az alkotói tevékenységhez, de valójában egy nárcisztikus személyiséget eredményez, mert, mint írja, „minden individuáció önszereteten alapszik”, és azzal a veszéllyel jár, hogy „nárcizmus jéghegyé változtatja a személyes én hegyét, amelyen a lélek megdermed a magány hidegében” (Szondi, 1963, 59.). Ezért van szükség a személyiségfejlődés következő állomására, mely már Szondi embereszményét célozza meg, a *homo elektor et humanisator*, „aki a kollektív emberszeretet útját választja, és ezzel megszabadítja magát [...] az önszeretet elmagányosodásától” (Szondi, 1963, 60.). Kétségtelen, hogy Jung rendszerében nem kapott olyan hangsúlyt a morális értékek szellemében választó én, illetve az univerzális emberszeretet eszméje, mint majd Szondinál, de a moralitás, az etikus választás kérdése ott is a korai írásoktól kezdődően jelen volt,³⁹ és ez a szempont a már említett, Szondi részéről is gyakran idézett *Lélektani típusokban* is megjelent. Emellett Jung az individuációs folyamat természetes velejárójának és eredményének tekintette az egocentrikus beállítottságon való túllépést, az empátiára való képesség megnövekedését, és attól nem függetlenül, az eredendően reflektálatlan *szuperego* morál helyett egyfajta érett morál kialakítását (lásd Samuels, 1985). Valójában Jung az emberi kapcsolatokat az individuációs folyamat nélkülözhetetlen közegének tartotta. *Az indulatáttétel pszichológiája* című tanulmányában a következőképpen ír erről:

„[...] a lélek félig testi, félig szellemi szubsztancia, egy *anima media natura*, ahogy az alkímisták nevezik, egy hermafrodita lény, egyesítve az ellentéteket, de aki sose lehet individualitásában teljes, hacsak nem kapcsolódik egy másik individuumhoz. A kapcsolat nélküli ember nem teljes, mert csak a lélek révén nyerhetünk teljességet, s a lélek nem tud létezni másik oldala nélkül, melyet mindig egy „Te”-ben talál meg” (Jung, 1946., 234-235.).

Érdekes kérdés, és talán még a munkáik egy részletekbe menő összehasonlító filológiai elemzésével is nehéz lenne eldönteni, vajon pusztán a közös szellemi

---

³⁹ Jung 1913 januárjában így ír R. Loynak: „[...] felismertem: a neurotikus fantáziák zűrzavara és illúziója mögött mindig van egy olyan *konfliktus*, amelyet *morálisnak* nevezhetünk. Ezzel a felismeréssel új korszak kezdődött számomra: egybeesett a kutatás és terápia abbéli fáradozásomban, hogy a konfliktus okát és *ésszerű* megoldását megtaláljam. Számomra ezt jelentette a pszichoanalízis” (Jung, 2006, 265.).

hagyományból adódó koincidenziákról, paralelizmusról van szó, vagy Szondi esetenként Jung gondolati törekvéseiből is merített inspirációt. Még ha az utóbbi eset állna is fenn, kétségtelen, hogy a Jungéval rokon gondolatok minden esetben egy új és originális szellemi alkotás részévé váltak. A jelenség értelmezésénél talán kiegészíthet bennünket Szerb Antal Friedrich Gundolftól átvett „produktív átvétel” fogalma, mellyel a pozitivista egyirányú-mechanikus hatásfelfogással szemben azt emeli ki, hogy „szellemi átvételnél nem az a fontos, akitől átvesznek, hanem az, aki átvesz, mert ő fejt ki teremtő munkát és ő változik meg; nem az az érdekes, hogy mit vesz át egy alkotó, hanem hogy mit csinál belőle.” (Szerb, 1941, 328. idézi Havasréti, 2013, 151.)

A Pontifex – Szondi önmeghatározásának „mitikus” elemei

Szondi saját iskoláját Freud pszichoanalízise és Jung analitikus pszichológiája közé helyezte el, és szándéka szerint egyúttal össze is kapcsolta a két irányzatot, ahogy azt a Szondi Intézet híd emblémája is jelképezi. „Te rajzoltad meg a hidat Freud és köztem, valamint a különböző pszichológiák között”, mondta állítólag Szondi a feleségének, aki nem titkolt nosztalgiával a budapesti Lánchídra is visszagondolva tervezte meg az emblémát (Bürgi-Mayer, 1996, 117.). Szondi felfogásában, míg Freud a személyes tudattalan, Jung a kollektív tudattalan, addig ő a családi tudattalan *felfedezője* lett volna (Szondi, 1973). Hogy pontosan miként jutott arra a döntésre, hogy a genotropikus választásról szóló elméletét a két pszichoanalitikus iskola közé sorolja, homályba vész. Ez az önmeghatározás először az 1940-es években megjelent munkáiban tűnt fel (Szondi, 1943), és attól kezdve változatlan formában fenn is maradt.

Az első ún. sorsanalitikus írásában, az *Analysis of Marriages*-ben azonban még szó sincs erről a pozícionálásról, ellenben sejthető, hogy munkájával valamilyen módon a freudi iskolához szeretett volna kapcsolódni, és ahogy sokkal később írja, az „öröklött neurózis pszichoanalízise” kívánt lenni (Szondi, 1973, 13.). Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az inceszt tabu témáját is hosszan taglaló tanulmány zárófejezetének konklúziója: „végső olvasatban minden szerelem gén-rokon szerelem, tehát incesztuózus szerelem” (Szondi, 1937, 89.). Műve egy friss példányát barátjának,

a pszichoanalitikus Hollós Istvánnak dedikálta, „szeretettel és barátsággal” bejegyzéssel,⁴⁰ és a munkáját Freudnak is elküldte, joggal remélve elismerést azért, hogy Ödipusz-teóriáját ily módon a genetikával összekapcsolta. Az akkor már idős Freud távolságtartással válaszolt: örömmel üdvözölte, hogy oly sokat merített tanaiból, de új elméletét csak korlátozott érvényű, ámbar érdekes elgondolásnak tekintette. Ide kapcsolódik, hogy *Sorsanalízis és önvallomás* című kései életrajzi írásában Szondi beszámol arról, hogy a végső lökést az adta az *Analysis of Marriages* publikálásához, hogy az övéhez rokon gondolatokat fedezett fel Freud egyes írásaiban, a tudattalan ősi, a személyes életem túlmutató tartalmaira vonatkozóan (Szondi, 1973). Nos, vagy nem ismerte még Jung munkásságát, melynek központi gondolata épp az „ősibb tudattalan” volt, sőt Freud bevallotta tőle vette át (lásd Freud, 1912-13, 1923, 1925), vagy ennek akkor nem volt jelentősége, lévén a hangsúly a freudi tanokhoz kapcsolódáson – ezt csak megerősíteni látszik az, hogy utólag sem tesz Jungról említést.

A fentiek alapján talán nem volt független Freud elutasító magatartásától, hogy Szondi saját rendszerét épp Freud és Jung iskolája közé pozicionálta. Gesztusával tulajdonképpen Jungnak a *Lélektani típusokban* teoretizált megoldását követte, aki analitikus pszichológiáját Adler és Freud egymást kiegészítő elméleti építménye mellé és fölé helyezte, abban az értelemben, hogy az ő rendszere, szemben az övével, képes az elméletet alakító szubjektív faktor felismerésére, és ily módon az ellentétes nézetek integrálására.⁴¹ Hasonló szellemben, Szondi önmagát „hídépítő”-ként, csak éppen a freudi és jungi rendszer között tatóngó „szakadék” áthidalójaként látta. Így ír sorspszichológiája küldetéséről:

---

⁴⁰ Az említet példány az OSZK-ban található.

⁴¹ „[...] tökéletesen tudatában vagyok Freud érdemeinek, nem akarom ezeket kisebbiteni. Tudom, hogy amit Freud mond, sokaknak megfelel; s elfogadom, hogy ezeknek az embereknek tökéletesen olyan a pszichológiájuk, mint amit ő leírt [...]. Személyes hitvallásnak tekintem a pszichológiai működésemet. Ez az én személyes pszichológiám, az én elfogultságom, hogy olyannak látom a pszichológiai tényeket, amilyenek [...] De Freudtól és Adlertől is elvárom, hogy ugyanezt tegyék, és ismerjék el, hogy eszméik a saját szubjektív nézeteik. Amennyiben elismertük saját személyes elfogultságainkat, valóban hozzájárultunk egy objektív pszichológia kialakításához”, válaszolja Jung a saját és Freud nézetei közötti különbségre vonatkozó kérdésre a londoni Tavistock Klinikán tartott előadásán 1935-ben (Jung, 1991, 158-159).

„A két monisztikus gondolkodásmód e harcában — természet a szellem ellen és kauzalitás a finalitás ellen — maga az emberi lélekképről való tudás szakadt szét. A mélylélektan két iskoláját szakadék választotta el egymástól. [...] A törekvés, hogy kiutat találjanak ebből a krízisből, egyrészt Ludwig Binswanger létanalíziséhez, másrészt sorsanalízisünkhöz vezetett” (Szondi, 1963, 54.).⁴²

Utolsó munkáiban már valamennyi dinamikus iskolát egy rendszerbe foglalta, mindegyiknek kijelölve a maga helyét a nagy egészben:

„világosan látható, hogy a mélylélektan különböző irányzatainak történeti egymásutánja (a pszichoanalízis, az individuálszichológia, az analitikus pszichológia, az apellatív eljárás és a sorsanalízis) nem a véletlen szeszélyes játéka, de nem is személyes becsvágy eredménye, hanem az emberré válás területén folyó további kutatások természetes szükségszerűségének következménye. Már maga ez a tény is alapos érv a mélylélektan integrációja mellett.” (Szondi, 1963, 48.)

Ugyan kedves tapintattal hozzáfűzi, „Sigmund Freud korszakot nyitó Kolumbusz-szerepe az egyesült mélylélektanban is sértetlen marad” (Szondi, 1963, 48.), a hierarchikusan egymásra épülő elméletek betetőzése, mint erről már volt szó, Szondi sorsanalízise lesz. Megállapíthatjuk, hogy Szondi Junghoz⁴³ hasonló fordulattal oldotta meg az originális alkotásra oly nagy súlyt helyező modern nemzedék általánosnak mondható problémáját, jelesül, a szellemi elődökkel való kapcsolat kérdését: a múlttal

---

⁴²Szondi ebben az esetben szintén eltúlozza a közte és Jung pszichológiája közti különbségeket. Jung ugyanis éppen a „természet és a szellem” egységét (lásd pl. szinkronicitás-elméletét, Jung, 1980), ill. a kauzális és a finális megközelítés komplementaritását hangsúlyozta (lásd pl. Jung 2010). A *Lélektani típusokban* így ír a fantáziaképek értelmezése kapcsán: „[...] a fantázia egyaránt érthető kauzálisan és finálisan. A kauzális magyarázat felől a fantázia egy fiziológiai vagy pszichés állapot tünetének látszik, mely a megelőző események eredménye. A finális magyarázat számára a fantázia szimbólumként jelenik meg, amely a meglévő anyag segítségével megpróbál egy meghatározott célt vagy sokkal inkább egy bizonyos jövőbeli pszichológiai fejlődési vonalat jellemezni, ill. megragadni [ford. módosítva NG]” (Jung, 2010, 428.).

⁴³Jung például a következőképpen ír önéletrajzi visszaemlékezésében: „[...] én mindig úgy éreztem, meg kell válaszolnom olyan kérdéseket, amelyeket a sors már eleimnek is feltett, de még ma is megválaszolatlanok, vagy mintha befejeznem vagy akár folytatnom kellene olyan dolgokat, amiket a régi kor elintézetlenül hagyott ránk” (Jung, 1961, 283.).

való kontinuitást megőrizve, az elődök érdemeinek elismerése mellett, végső soron a felvilágosodás fejlődés eszméjére hivatkozva lépnek túl mestereiken.

A „hídépítő” alakját Szondi egyúttal elméleti munkássága centrumába is beemelte a Pontifex-én fogalmának kialakításával (Szondi, 1954). Szondi felfogásában a személyiség fejlődése a Pontifex-én irányításával történik, vagyis annak a választó, „hatalmosító” és integráló ének a révén, „amely képes áthidalni a lélek összes ellentétes pólusát” (Szondi, 1954, 20.). Érdemes itt idézni a Pontifex-én meghatározásának egy költői variánsát, mely Szondi jellemző beszédmódjától eltérő nietzschei retorikájával kevés kétséget hagy felfedezése személyes jelentősége felől:

„Az én önmaga sem nem mindenható isten, sem tehetetlen ember, hanem összekötő kapocs Isten és az ember között. Az én sem nem szellem, sem nem természet, hanem híd a szellem és az ösztöntermészet között. Az én sem nem objektum, sem pedig szubjektum, hanem közvetítő az objektum és a szubjektum között. [...] Ami a lélek összes ellentétpárját – mint egy hatalmas kereket a pólusain számos sugárral – hordozza, az az én, a *Pontifex oppositorum*, minden ellentéteesség hídépítője. Ami a lélek ellentétpárjait egymáshoz igazítja, ami őket kölcsönös kiegészítésre kényszeríti, az az én, a kiegészítő és teljessé tevő. Ami az embert a tökéletességre kényszeríti, a férfi és a nő egyesítésére, a tökéletes kétnemű létre, az az én, a tökéletességre törekvő” (Szondi, 1954, 20-21.).

A fenti kérdéskör élete végéig foglalkoztatta. Utolsó nagy munkájában, az idős Freudhoz hasonlóan a bibliai Mózes történetéhez nyúlt vissza, az ő alakjában ismerve fel humanista emberideálját, a „Mózes-ember” ösképét, „aki mulasztásait szigorú törvényekkel igyekszik jóvátenni” (Szondi, 1969-1973, 43.) és „az emberiség új kivonulását vezetné az örök háborúk országából az örök béke országába” ((Szondi, 1969-1973, 407.).

Itt érdemes megjegyezni, hogy több minden utal arra, hogy Szondi azonosult az iskolateremtő Freud alakjával. Így például – részben a felvilágosodás, részben a romantika kulturális toposzaiból merítve – hasonló motívumok fedezhetők fel az életművükhöz való viszonyukban: a külső befolyástól független, originális felfedezés

mítosza,⁴⁴ a mű keletkezését meghatározó életrajzi elem központi szerepe,⁴⁵ a küldetésstudat és hősies küzdelem az elutasító akadémikus világgal szemben. Megállapíthatjuk, hogy Szondi nem csupán Freud „kolumbuszi” szerepével azonosult, hanem a „kultúrhéroszi” szereppel is. Az *Analysis of Marriages* megjelenése után a szakma oldaláról számos kritika érte elképzeléseit, kiadója, Révész Géza, akivel eredetileg egy egész sorozatot terveztek a munkáiból, szintén elzárkózik a folytatástól. Szondi önéletrajzi esszéjében, több esetben is visszatér a fájó eseményhez:

„A tudattalan választási nyelvének gondolata nagyon korán — 1911-ben — merült fel bennem. [...] Néhányaknak az eszmém a legtisztább igazság kifejeződését jelentette, amely mellett megszállottként szálltak síkra. Mások számára mindez egy téveszme legszörnyűbb torzszüleménye volt. Már akkor, 1911-ben ugyanazt a tanulságot vontam le mindebből, mint később is. Azt gondoltam, hogy a vélemények ilyen nagyfokú megoszlása bizonyítja, hogy valami sosem sejtett, kínos és elviselhetetlen dolgot érintettem meg, s éppen ezért folytatnom kell a munkát”, írja, kísértetiesen emlékeztetve Freudnak a pszichoanalízis fogadtatásáról szóló elbeszéléseire (Szondi, 1973, 86.; Freud, 1989; Jones...).

Igen valószínű, hogy amikor a sorsanalízist, mint „kínos és elviselhetetlen dolgot” említi, valójában nem a sorsanalízis megítéléséről van szó, hanem önkéntelenül a freudi narratívához igazodik, ahogy a műért folyó *heroikus* küzdelem képével is, mely a svájci időszak kezdetén is visszatér. „Az ösztönök génteóriája talán még jobban schockirozza az ittenieket, mint 30 évvel ezelőtt az Ödipus-teória”, írja magyarországi tanítványainak 1945-ben, első nekik címzett levelében a koncentrációs tábor után (Narancsik, megjelenés alatt). 1946-ban Balázs Péternek hasonlóan nyilatkozik: „A küzdelem a sorsanalízisért még csak most kezdődik. Bármily nagy az érdeklődés – az ellenállás is egyre erősebb. Különösen a Jung kör fejt ki nagy ellenállást. De így van ez jól...”⁴⁶ (Szondi, 1973, 123.). Még ha a szakma részéről tapasztalt távolságtartás

---

⁴⁴Szondi laboratóriumi munkatársai és tanítványai beszámoltak arról, hogy meglepetésként érte őket Szondi „sorsanalízise”, mert egyáltalán nem avatta be őket abba, min is dolgozik. Ennek az volt az oka, hogy szeretett volna elkerülni mindenféle külső befolyást. Kiss Enikő Csilla személyes közlése.

⁴⁵Lásd Szondi *Sorsanalízis és önvallomás* című tanulmányát (Szondi, 1973).

⁴⁶A Jung-kör „ellenállására” vonatkozóan máshol nem találtam utalást.

reális alapot is szolgáltatott Szondi elutasítottság élményéhez, narratívájának toposz-vonásai is jól kirajzolódnak. Hozzá kell tenni, hogy Szondi esetében a mű elfogadtatásáért folyó „hősies küzdelem” képe elhalványult, amikor sikerült Svájcban egzisztenciát teremtenie

Aligha kétséges, hogy Szondi számára Freud élete végéig fontos referencia személy maradt.⁴⁷ Munkássága kezdetétől az utolsó írásokig a maga oldaláról visszatérően reflektált rá, és az a benyomásunk támadhat, mintha egyfajta képzeletbeli párbeszédet folytatott volna vele – és ez a kapcsolat ambivalens érzésektől sem volt mentes. Így például aligha tekinthető véletlennek, hogy a fent említett írásában a mózesi „sorsproblémának” a Freudéhoz képest egy alternatív értelmezését kínálta (idézi Benedek, 1977, 97.), és miként Freud a *Totem és tabu*ban tette, Szondi is „a kultúra kezdeti történetét” kívánta pszichológiai szempontból megírni ((idézi Benedek, 1977, 97.). Míg a *Káin, a törvénytörő, Mózes, a törvényalkotó* (Szondi, 1969-1973) felvezetésében a mítoszhoz forduló eljárása alátámasztásaként Freudra hivatkozik, miszerint „ő tanított meg minket a mélylélektanban, az Ödipusz-komplexusban”, hogy mitológiai alakokból lelki jelenségek jelképeit lehet megalkotni (Szondi, 1969-1973, 48.), addig a kötet 1968-as előszavának záró passzusában rezignáltan nyugtázza, hogy a sorsanalízis „túléli” a pszichoanalízist:

„A pszichoanalízis kutatásainak központi problémája az Ödipusz-komplexus. A sorsanalízis Káint állítja az emberi lét középpontjába. Az „Ödipusz” már régen nem érvényesül az emberben, míg a Káin még mindig uralkodik. Ő irányítja az embert a bölcsőtől a koporsóig, a világot pedig a kőkorszaktól az atomkorig és még azon is túl” (Szondi, 1969-1973, 40-41.).

---

⁴⁷ Szondi számára nem csak Freud személye, hanem a pszichoanalízis és a pesti pszichoanalitikus kollégák közössége is értékes volt. Habár egy idő után már nem merülhetett fel, hogy maga pszichoanalitikus legyen, hanem inkább a saját iskoláját kívánta létrehozni, mindig baráti viszonyt ápolt a magyarországi analitikusokkal. A bergen-belseni időszak utáni, korábban már említett első levelében az itthoniakhoz, javasolja a kollégáinak, hogy „tartsatok össze a pszichoanalitikusokkal” (Narancsik, megjelenés alatt).

Humanitas militans

A második világháború borzalmai Kerényi, Szondi és Jung esetében is filozófiai nézeteik újragondolásához vezettek, és az európai intelligencia más képviselőihez hasonlóan magyarázatot kerestek a holokausztban kendőzetlenül megnyilatkozó „Gonoszság” mibenlétére.

Szondi a koncentrációs táborban elszenvedett tapasztalatai hatására emeli elmélete *centrumába* az „ösztönök humanizációjának” kérdéskörét, ill. hangsúlyozza a harcos, „maszkulin” humanizmus jelentőségét, szemben a humanista értékeket harc nélkül képviselő önátadó, alázkodó, „feminin” magatartással⁴⁸ – mely különben közelebb állt korábbi embereszményéhez.⁴⁹ Szóhasználata felidézi Thomas Mann *Európa és humanizmus* címmel tartott budapesti előadását, melyben Mann is egy „férfias” és „harcos humanizmusra” szólít fel, amit „az a belátás táplál, hogy egy szemérem és kétség nélküli fanatizmusnak sohasem szabad a szabadság, türelem és kétség alapelveit kizsákmányolni és kiszorítani; az a belátás, hogy ennek a humanizmusnak nemcsak joga, hanem egyenesen kötelessége védekezni” (Mann, 1936, 179.).⁵⁰ Szondi meglátása szerint a *humanitas militans* magatartás elmaradása volt az oka, hogy „milliókat lehetett legyilkolni egy humanista kiállás és kiáltás nélkül”, mint Kerényinek 1944-ben írta (Lackó, 1999, 161.). Hogy a kérdés komolyan foglalkoztatta, megerősíti Illyés Gyula beszámolója is, amit 1946-ban írt a feleségének a Szondinál tett látogatásáról: „Rögtön nagy vita kerekedett, mert az ő álláspontja most, hogy az emberiséget csak a humanizmus militans, vagyis fegyver és erőszakra támaszkodó emberiség mentheti meg. De nagyon jól ment a vita, amikor kikísért a villamoshoz, azt mondta, mióta eljött hazulról, nem ’beszélte így ki magát’. Ezért is vágyik haza” (Illyés, 1994, 1171.). Kerényi különben egyetértését fejezi ki Szondinak

---

⁴⁸ „A dolog személyi részéhez még hozzáteszem: még Pesten el-készültem az ’Ösztön és humanizmus’ kísérleti eredményeinek a feldolgozásával. A bergen-belseni csaknem félévi sötét éj-szakák (’obscurae vigiliae’) hozták meg bennem a fordulatot F-ből az M-humanizmusba. Eredeti szándékom: röpiratot írni”, írja Szondi Kerényinek 1944-ben (Szondi, 1999, 162.).

⁴⁹ Balázs Péternek 1939-ben még így ír levelében: „Az ember merjen más lenni, mint mindazok, akik őt egy emberkertben körülveszik. Az ember merjen „jó” lenni, akár mennyi „rosszat” mívelnek vele és körülötte az emberek. Mi az, hogy rossz? Engem a sorsanalízis tanított meg arra, hogy rossznak lenni annyit tesz, mint még meg nem találni a helyes, az adequat vészkijáratot abból az ösztönrészből, melybe ösztönáramlataink sodortak. Azt mondtam: még nem! Tehát azt vallom: holnap vagy holnap után *már* másképp lehet.” (Szondi 1996, 121.o.)

⁵⁰ Mann az előadást 1936-ban olvasta fel a *Coopération Intellectuelle* budapesti ülésén, és az *Apollo* folyóirat közölte, amely a nevét történetesen Kerényi Apollón-tanulmányáról kapta.

válaszlevelében, hozzátéve, hogy a világhátrófa egyik okát épp a humanistára jellemző képesség, az absztrahálás „beteges elhatalmasodásában” látja. „Az absztrakciók embere [...] nem látja a testeket. A vonagló testi valóságot. Tudod, mi a zsidó? Absztrakció. S mi az absztrakció – a valóság tapintásától egyensúlyozatlanul megvalósítva? Tömegyilkosság.” Ahhoz, hogy az ember az absztrakcióból az legyen, aminek az igazi humanista látja, folytatja, „a test szeretete, a testhez való értés, a vele való foglalkozás” is kell (Lackó, 1999, 164-165.).

A test, a megsérthető, szenvedő test majd központi szerepet kap Kerényi vallásfelfogásában, és hozzájárul ahhoz, hogy az idős Kerényi közeledik a kereszténység emberképéhez. A *Vigiliának* adott interjújában az antik és keresztény nézőpont összevetése kapcsán kiemeli, hogy a „szenvedésnek kitett és szenvedő húsból való test” az, ami lényegesen új gondolat volt, olyan kiegészítése az egész pogány filozófiának, „amelyre az emberiségnek szüksége volt” (Kerényi, 1971, 126.). Szondi kései munkájában a kereszténység szintén előtérbe kerül, mint az egyetemes emberszeretet eszményének hordozója. *Az emberré válás útjában* (Szondi, 1963) valójában szubjektív meggyőződésének ad hangot, amikor a következőt írja: „Ha a szeretet kiterjesztése – mint az emberré válás alapfeltétele – illúzió lenne, akkor a kereszténység tana is illúzió volna. *Ez pedig minden bizonnyal nem az! A felebaráti szeretet gondolata nem illúzió, hanem az ember sajátja, emberré válásába vetett hite*” (Szondi, 1996, 122.).

A humanizáció kérdésköre szorosan kapcsolódott a „Gonosz és a Jó eredetének” (Szondi, 1987, 44.) problémájához, amely a Szondié mellett Jung életművének is központi motívuma volt. Nem tekinthető véletlennek, hogy a „Rossz” kérdése Jung esetében az első világháború idején teoretizálódik az árnyék személyes és kollektív metaforájában, és a második világháborút követően tér vissza a témához a sok vitát kiváltó *Válasz Jób könyvére* (1951) című, bevallottan személyes indíttatású munkájában, melyben a „Rossz” nem szorul az abszolútumon kívülre, hanem az istenség reflektálatlan, immorális oldalaként nyer értelmet, azaz a Rossz a létezés legkevésbé sem esetleges része, hanem eredendő természetéhez tartozik, mellyel csak

„az emberi tudat világossága” állítható szembe.⁵¹ Szondi utolsó nagy munkájában, *A Káin, a törvényszegő, Mózes, a törvényalkotó* (Szondi, 1969-1973) összetartozó esszéjében, melyet a 60-as évek kultúráját illető kritikája is sarkalt, Junggal sok tekintetben hasonló következtetésre jut: a Gonosz az individuális gonoszságon túl, a létezés alaptermészetéhez tartozik, és a bűn elkövetése, felismerése és beismerése vezet a lelkiismeret megszületéséhez, és a Jó választásának lehetőségéhez (Szondi uo.). Kerényi Junghoz hasonlóan szimbolikusan, az emberi létezés univerzális természetére vonatkozó kijelentéseként értelmezi az istenvilágban zajló mitikus történeteket. A kegyetlenség és cselvetés, mondja Kerényi, a görög mitológia visszatérő témája, s mint ilyen, az antik ember azon felismerésének a kifejeződése, hogy a világnak „csel- és viszály-arculata” van, és ez nem csak csupán az egyes ember lelki életének jelenségeire vonatkozik, hanem „örök dolog, mint maga a világ”. Majd felteszi a kérdést, „hátha a világ értelmetlensége tükröződik ebben?” (Kerényi, 1939, 368.)

A fenti gondolatkörhöz tartozik, hogy világháborút követően, miként Szondi esetében majd központi szerepet kap a morálisan mérlegelő Pontifex-én, Jung rendszerében a tudattalan megnyilvánulásainak korábbi romantikus-idealizáló felfogásával szemben jóval nagyobb hangsúly kerül az etikai dimenzióra és tudat reflektív-mérlegelő funkciójára.

Zárszó

Kerényi, Szondi és Jung intellektuális kapcsolatának pontosabb feltérképezését, az esetleges koincidenziák, hatások, kölcsönhatások biztosabb azonosítását megítélésem szerint leginkább a magánlevelezésük, ill. baráti körök levelezésének teljesebb bevonása segíthetné, azért is, mert kapcsolatuk nagyrészt informális közegben zajlott. Sajnos tudomásom szerint Szondi levelezése nagyrészt elveszett, bár nem kizárható,

---

⁵¹Izraelbe kivándorolt tanítványa, Erich Neumann a könyv megjelenése kapcsán így ír Jungnak: „[...] ez a könyv mélyen megérint. Számomra ez a legszebb és legmélyebb írása, és azt mondanám, hogy már nem is egy 'könyv' ez, hanem [...] perlekedés Istennel, hasonlóan ahhoz, ahogy Ábrahám vitatkozott Istennel Szodoma elveszejtéséről. Számomra ez egyfajta vádirat Istennel szemben, aki megengedte, hogy a 'népéből' 6 milliót meggyilkoljanak” (Jung és Neumann, 2015, 271-272.). Jung válaszában háláját fejezte ki Neumannnak, hogy ilyen teljességgel megértette őt (Jung és Neumann, 2015, 280.).

hogy egy része még magánhagyatékokból felbukkanhat (lásd Narancsik, megjelenés alatt). Reménytelibb a Stiftung Szondi-Institut archívumában talán még fellelhető 47 levél és képeslap a Kerényi-Szondi házaspártól, melyre Christoph König egy 2006-ban megjelent tanulmányában utal (König, 2006). Szintén van esély arra, hogy a marbach-i irodalmi archívumban (Deutsches Literaturarchiv) elszállásolt Kerényi hagyatékából is előbukkanhatnak idevágó példányok. Jung oldaláról mintegy 20.000 (!) kiadatlan levél található a zürichi ETH Jung hagyatékában, és további példányok más állami és magángyűjteményben (Shamdasani, 2003, 23.).

Kerényi útinaplójában a következő bejegyzés található 1955. január 1-i dátummal: „Ma megtaláltuk Jungot egy Upton Sinclaihez írt hosszú levél mellett a 'Tamaroban', ahol Szondi is lakik. A két pápa jól megérti egymást, mint az egyetemi pszichológia ellen lázadó eretnekek”. Majd két nappal később: „Hallgattam a két nagy pszichológust, amint kedvüket lelték abban, hogy lehangoló ítéletet mondjanak a mai orvoslásról. Igazuk volt.” (Bürgi-Mayer, 1996, 110.) Valóban mindhárman „eretnekek”, az uralkodó korszellemmel bátran szembehelyezkedő „ellenkultúra” alakjai voltak, akik a pozitivista-szcientista paradigmát megkérdőjelezve, szakterületük humanista megalapozására tettek kísérletet. A holokauszt és a második világháború megrázó eseményeit követően a humanista tradícióban gyökerező Bildung eszménye iránti elkötelezettségük csak megerősödött – habár ezt alkalmasint maguk is utópisztikusnak tekintették. Jung élete vége felé így írt angliai tanítványának, Eugen Rolfenak: „El kell fogadnom, hogy nem tudtam megértetni az emberekkel, mire is törekedtem. Teljességgel magamra maradtam [...], elbuktam a legfontosabban, hogy ráébrezzem az embereket, hogy lelkük van, a föld alatt kincsek vannak, és hogy a vallásunk és a filozófiánk állapota nyomorúságos. Minek is éljek tovább?”⁵² (idézi Shamdasani, 2003, 351.). Kerényi valamivel derülátóbban írja Mann-nak közvetlenül a háború után:

---

⁵² Mikor a levél tartalmáról legjelentősebb angliai tanítványa, Michael Fordham tudomást szerzett, nyomban felkereste Jungot és biztosította, hogy a londoni jungiánusok „jó helyzetben vannak ahhoz, hogy mindenfajta félreértést tisztázzanak és a munkássága további térnyerését biztosítsák”, Jung csak legyintett, s hozzátette, „mintha én egy idióta lennék, aki nem tudja, mi is a valóság” (Shamdasani, 2003, 351.)

„Az anyagi műveltség régi statikus fogalma réges-rég elavult, erkölcsileg lehetetlenné tette magát azzal, hogy a műveletlenség vagy látszattműveltség totalitárius támadásaival szemben a legkisebb ellenálló képességet sem tanúsította, és még ma sem tanúsítja. Amit mi, öreg európaiak a fiatalabbaknak megmutathatunk, az csupáncsak anyagi – s éppen ezért korlátozott műveltségünk átmenete a nyitottságba, a régi és új tanulására és befogadására. [...] Már 'Levelezés'-ünk [...] kiadásakor [...] mindig az ifjúságra gondoltam, hogy így szóljak hozzá: 'Nézzétek! Így tanulunk mi, öregek, akik nem vagyunk dogmatikusak, de nihilisták sem, akik a műveltség egész elmúlt világát, minden lehetséges kitágításában helyeseljük!'” Hogy is tudnánk – belsőleg – különben még létezni?” (Kerényi és Mann, 1989, 213.)

Irodalomjegyzék

Bair, D. (2003). *Jung – A Biography*. New York: Back Bay Books.

Brelich A. (2016). Miért a vallástörténet? *Enigma*, 23(88):91–114.

Bürgi-Meyer, K. (1994). Szondi élete és munkássága Svájcban 1944-1986. *Pszichológia*, 14(2):157–168.

Bürgi-Meyer, K. (1996). Emlékezés a Szondi-családra. Interjú Kerényi Magdával. *Thalassa*, 2:105–117.

Csanak, D. (szerk.) (1998). *Fülep Lajos levelezése IV*. Budapest: MTA Könyvtára-MTA Művészettörténeti Kutató Intézete.

Csanak, D. (szerk.) (2001). *Fülep Lajos levelezése V*. Budapest: MTA Könyvtára-MTA Művészettörténeti Kutató Intézete.

Devecseri G. (1981). *Antik tanulmányok II*. Budapest: Magvető Kiadó.

Dömötör T. (1975). *Honti János*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Dömötör T. (1987). *Táltosok Pest-Budán és környékén*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

Drob, S. L. (2012). Jung, Kirsch, and Judaism: Mystical and Paradoxical Transformation. *Jung Journal: Culture & Psyche*, 6(1):35–55.

Freud, S. (1912-1913). *Totem és tabu*. Budapest: Göncöl Kiadó.

Freud, S. (1923). Two Encyclopaedia Articles. In: uő, *The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Vol. 1-24. Volume Set (3912–3935)*. New York: W. W. Norton & Company, 1976.

Freud, S. (1925). Önéletrajz. In: Freud, S., *Önéletrajzi írások (11–82)*. Budapest: Cserépfalvi Könyvkiadó, 1989.

Füst M. (2002). Összegyűjtött levelei. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

Gadamer, H. G. (1984). *Igazság és módszer*. Budapest: Gondolat.

Gyöngyösiné Kiss E. (1990). A sorsanalízis helye a mélylélektanban. In: *PMMF Tudományos Közleményei*, Pécs, 114–116.

Gyöngyösiné Kiss, E. (1999). *Szondi Lipót*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.

Gyöngyösiné Kiss E. (2001). Szondi Lipót sorsanalízise. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 56(1):13–34.

Hakl, H. T. (2013). *Eranos: An Alternative Intellectual History of the Twentieth Century*.

Bristol: Equinox.

Hannah, B. (1976). *Jung: His Life and Work*. New York: G. P. Putnam's Sons.

Harmat, P. (1994). *Freud, Ferenczi és a pszichoanalízis budapesti iskolája*. Budapest: Bethlen Gábor Könyvkiadó.

Illyés Gy. (1995). Illyés Gyula levelezése feleségével, 1946-47. I. rész. *Magyar Szemle*, 4(11):1171–1178.

Jung, C. G. (1975). *Structure and Dynamics of the Psyche*. Princeton, N.Y.: Princeton University Press.

Jung, C.G. (1951). *Válasz Jób könyvére*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.

Jung, C.G. (1961). *Emlékek, álmok, gondolatok*. Budapest: Európa, 1987.

Jung, C. G. (1980). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton, N.Y.: Princeton University Press.

Jung, C. G. (1999). *The Psychology of Kundalini Yoga*. New Jersey: Princeton University Press.

Jung, C. G. (1946). Az indulatáttétel pszichológiája. In: uő, *A pszichoterápia gyakorlata*. Budapest: Scolar Kiadó, 2002.

Jung, C. G. (2005). *A nyugati és keleti vallások lélektanáról*. Budapest: Scolar Kiadó.

Jung, C.G. (2010). *Lélektani típusok*. Budapest: Scolar Kiadó..

Jung, C.G. – Neumann, E. (2015). *Analytical Psychology in Exile-The Correspondence of C. G. Jung and Erich Neumann*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Kerényi K. (1930). Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás* (37–53). Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1930). Az örök Antigóné. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás* (162–172). Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1934). Ókortudomány. In: Kerényi, K., *Hallhatatlanság és Apollón-vallás* (150–161). Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1984.

Kerényi K. (1971). „A Vigilia beszélgetései – Amit Kerényi Károly mond”. *Vigilia*, 2:124–126.

Kerényi K. (1984a). *Hallhatatlanság és Apollón-vallás*. Budapest: Magvető Kiadó.

Kerényi K. (1984b). *Wege und Weggenossen. 2. köt.* München: Langen Müller.

Kerényi K. – Gulyás P. (1989). *Adj ideákat az időnek! Kerényi Károly és Guylás Pál barátságának dokumentumai*. Budapest: Kráter Kiadó.

Kocziszky É. (1987). A mitológus Kerényi Károly. *Valóság*, 30(7):84–99.

Komoróczy G. (1999). Út a mítoszhoz. In: Szilágyi, J. Gy. (szerk.) *Mitológia és humanitás: Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (252–274). Budapest: Osiris.

König, Ch. (2006): Welhe humane Wissenschaft? In: Schlesier R., Martínez R. S. (ed.) *Neuhumanismus und Anthropologie des griechischen Mythos. Karl Kerényi im europäischen Kontext des 20. Jahrhunderts* (149–160). Locarno: Rezzonico Editore.

Lackó Miklós (1996). Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet. In: Lackó, M., *Sziget és külvilág*. (305–334). Budapest: MTA Történettudományi Intézet.

Lackó M. (1993). Sziget. Kerényi Károly levelezéséből. *2000*, 5(1):47–59.

Lackó M. (1999). Kerényi-levelek. In: Szilágyi J. Gy. (szerk.) *Mitológia és humanitás: Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (145–208). Budapest: Osiris.

Lukács Gy. (1948). Kerényi Károly: Napleányok. *Társadalmi Szemle*, 3(2):491–495.

Mann, T. (1936). Európa és a humanizmus (ford. Faragó László). *Apollo*, 2:177–179.

Mann, T. – Kerényi K. (1988). *Beszélgetések levélben*. Budapest: Gondolat.

Németh L. (1941). A teremtő lélek tudománya. (Jung és Kerényi könyvéről). *Híd*, máj. 27. 22.

Narancsik G. (megjelenés alatt). „Sejtésem élet és halál kérdésében mindig megsegített”. Szondi Lipót egy kiadatlan levele. *Lélekelemzés*, 2018 tavasz.

Ramshorn-Bircsák A. (2009). Beszélgetés Kerényi Magdával, Kerényi Károly özvegyével. (Interjú). In: Uő. *Mítosz és mű. Kerényi Károly mitológia- és műhely-koncepciójának, az 1930-as, 1940-es évek regényirodalmának és a korszak tudományos életének összefüggései*. Bp., ELTE BTK. Disszertáció.

Sziget I-III. 1935–1939. (2000). Budapest: Orpheusz Kiadó.

Samuels, A (1985). *Jung and the Post-Jungians*. London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul.

Szerb A. (1980). *A világirodalom története*. Budapest: Magvető Kiadó.

Shamdasani, S. (2003). *Jung and the Making of Modern Psychology: The dream of a Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Shamdasani, S.(2012). *C. G. Jung: A Biography in Books*. New York – London: W. W. Norton & Company.

Spineto, N. (1999): Kerényi Károly és a vallástörténeti tanulmányok Olaszországban. In: **Szilágyi, J. Gy.** (szerk.) *Mitológia és humanitás: Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára* (52–87). Budapest: Osiris.

Szilágyi J. Gy. (1982). *Paradigmák*. Budapest: Magvető Kiadó.

Szilágyi J. Gy. (szerk. 1999). *Mitológia és humanitás. Kerényi Károly 100. születésnapjára*. Budapest: Osiris Kiadó.

Szilágyi J. Gy. (2016). Egzisztenciális tudomány. Interjú szilágyi János Györggyel. *Enigma*, , 87:28–123.

Szondi L. (1943). *Az Én kísérleti elemzése. Előadások a kísérleti ösztöndiagnosztika köréből, III. kötet*. Budapest: Diószegi sokszorosítása.

Szondi, L. (1954). Ember és sors. In: *Ember és sors (három tanulmány)* (5–41). Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1996.

Szondi, L. (1956). A mélylélektan integrációja. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.), *Szondi Lipót* (115–137). Új Mandátum Könyvkiadó: Budapest, 1999.

Szondi, L. (1963). Az emberré válás útja. *Thalassa*, 2(5):39–60, 1996.

Szondi, L. (1968). Szabadság és kényszer az ember sorsában. In: Gyöngyösiné Kiss, E. (szerk.), *Szondi Lipót* (41–114). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.

Szondi, L. (1973). Sorsanalízis és önvallomás. *Thalassa*, 2(5):5–38, 1996.

Szondi, L. (1969-1973). *Káin a törvénytörő – Mózes a törvényalkotó*. Budapest: Gondolat Kiadó, 1987.